

Prof. dr. sc. Pavo Živković

KREDITNO-TRGOVINSKE VEZE DUBROVNIKA I FOČE U SREDNJEM VIJEKU

Područje gornjeg toka rijeke Drine čini jednu posebnu oblast – Drinu, koju spominje pop Dukljanin još u XII. stoljeću. Vrlo često se spominje u dubrovačkim vrelima, u svezi s različitim trgovinskim podacima, te kao karavansko stajalište do raskrižja važnih putova što su vodili iz Dubrovnika u unutrašnjost, bilo Bosne ili Srbije. U izvorima se pojedini ljudi navode kao Drinjani iz Drine.¹

Drinska oblast počela se vrlo rano razvijati, i kao oblast i kao trgovinsko naselje, koje će u kasnijim izvorima dobiti konkretan naziv Foča. Sredinom XIV. stoljeća počinju se spominjati ljudi iz Drine uključivanjima u kreditno-trgovinske poslove s Dubrovčanima.² Da se pod pojmom Drine ne podrazumijeva samo oblast, već i naselje, svjedoči podatak iz svibnja 1348. godine. Dubrovačka vlada piše pisma trgovcima iz Drijeva, Brskova, Prizrena i Drine.³ Moglo bi se zaključiti da je na području gornjeg Podrinja još u prvoj polovici XIV. stoljeća došlo do nastanka trgovinskih naselja. Po svemu je sudeći naziv Drina prvotno nosilo naselje Foča. Ono se, zapravo, prvo javlja u izvorima dubrovačkog arhiva i s vremenom postaje trgovinski i karavanski centar. Tijekom 1369. godine, u arhivskim vrelima, spominje se ime Nikole Prodašića, trgovca, za kojega se tri godine kasnije navodi da je "*de Drina*".⁴ Da je riječ o istom naselju potvrđuju i nešto kasniji turski izvori koji fočanski kadiluk na početku svoje vladavine naslovljavaju kao kadiluk

¹ D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, "V. Masleša", Sarajevo, 1978., str. 41., nap. 52.

² Trojica domaćih ljudi sa Drine pojavljuju se u svojstvu jamaca. Kovačević, *Gradska naselja*, str. 42., nap. 53.

³ J. Gelcich, *Monumenta Ragusina*, sv. IV., MSHSM JA, Zagreb, 1897., str. 24; 14. V. 1348. Usporedi: Kovačević, *Gradska naselja*, str. 42.

⁴ Kovačević, *Gradska naselja*, str. 42., nap. 57.

Drina, i tako poistovjećuju ta dva naselja.⁵

Nakon pripajanja oblasti Bosni, podjelom zemalja oblasnog gospodara Nikole Altomanovića 1373. godine između srpskog kneza Lazara i bosanskog bana Tvrtka I. Kotromanića, nije se poremetio njezin gospodarski uspon, jer je imala sve preduvjete za razvoj: bogatstvo šuma, dobre pašnjake obradive površine u dolini rijeke i blizinu rudnika. Dolina rijeke Drine i njezinih pritoka stvarale su povoljne prometne uvjete, pa nije čudo da od davnina tim krajem prolaze važne prometnice koje povezuju more s unutrašnjošću. Poznata je cesta pod nazivom "*via Drina*" koja je vodila prema Srbiji.⁶ Ona je išla od samog Dubrovnika preko Trebinja, Bileće, Gacka, Čemerna, Tjentišta, Foče, rijekom Čehotina u pravcu Pljevalja ili rijekom Drinom do Lima. Iz Foče je jedan kraj ceste vodio uzvodno Drinom prema Goraždu i Srebrenici. Danas su se zadržali neki toponimi koji ukazuju na tu činjenicu. Kraj ušća Bistrice u Drinu nalazi se naselje pod imenom Bastasi (u prijevodu s latinskog jezika znači nosači). Foča se u povijesnim vrelima, pod današnjim imenom, spominje 1366. godine. Pri tome se spominje kao trg i važno karavansko stajalište u koje su stizale dubrovačke karavane natovarene robom za Srbiju, i dalje na sjever za Bosnu i Ugarsku.⁷ Potaknuti tim živim prometom u trgovinu se sve više uključuju i domaći ljudi, u drugoj polovici XIV., a naročito tijekom XV. stoljeća. Među prvim domaćim trgovcima spominju se članovi fočanske obitelji Nartičić, koji se u arhivskim vrelima javljaju već 1366. godine.⁸

Obujam poslova, domaćih ljudi iz Foče, nije bio nekih većih razmjera. Njihova ukupna zaduženja tijekom godine nisu prelazila tisuću dukata, za razliku od trgovaca iz Prače i Olova, gdje su ona mnogo veća. Domaći se ljudi iz Foče zadužuju, rekli bismo redovito, u razdoblju od 1396. do 1453. godine. To razdoblje, u navedenoj dužini trajanja njihovih zaduženja, vrijedi na prvom mjestu u oblasti Podrinja, pa i šire u Bosni. Sveukupna zaduženja fočanskih trgovaca dosežu pozamašnu svotu od preko 5.500 dukata i 2.400 perpera.⁹ Najobimnije su godine četvrtog i petog desetljeća XV. stoljeća,

⁵ Kadiluk pod nazivom Drina čije je sjedište u Foči prvi puta se spominje 1468./69., a već od 1483. nosi naziv Foča. H. Šabanović, *Bosanski pašaluk, postanak i njegova podjela*, Djela ND BiH, knj. XIV., Sarajevo, 1959., str. 115., 136., 137., 157.

⁶ M. Dinić, *Dubrovačka srednjovjekovna karavanska trgovina*, JIČ, br. III., Beograd, 1937., str. 119.-146., 123.; G. Škrivanić, *Putevi u srednjovjekovnoj Srbiji*, Beograd, 1974., str. 43.-50.; Kovačević, *Gradska naselja*, str. 43.

⁷ HAD: *Debita Notariae*, vol. VII, fol. 28., 8. II. 1366.

⁸ Jedan od Nartičića - Mirko, zadužuje se 1366. godine. Deb. not. vol. VII., fol. 28, 8. II. 1366.; fol. 41, 15. V. 1366. Braća Nartičić se ponovno javljaju kao dužnici tek 1399. godine u Dubrovniku. Deb. not. 11, fol. 179, 15. I. 1399.

⁹ D. Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, ND BiH, Djela, knj. XVIII, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, knj. 13, Sarajevo, 1961., str. 114.

točnije 1430., 1435., 1441. i 1442. godina.¹⁰ Foča se smatra jednim od najprometnijih i najaktivnijih trgova u Bosni tijekom XV. stoljeća. Na prvom je mjestu po sudjelovanju domaćeg stanovništva u kreditno-trgovinskim poslovima i uopće poslovnim vezama uspostavljenim s Dubrovčanima. U dubrovačkim notarskim knjigama zabilježen je veliki broj domaćih ljudi kao dužnika prema Dubrovčanima. U kreditno-trgovinskim poslovima s Dubrovnikom sudjeluje preko 80 domaćih ljudi, zabilježenih samo u dubrovačkim notarskim knjigama. Po visini zaduživanja i intenzitetu trgovinske i kreditne suradnje s Dubrovčanima nalaze se na drugom mjestu, odmah iza stanovnika Prače. Česta su pojava, u njihovim poslovnim aktivnostima s Dubrovčanima, udruživanja i zajednička zaduživanja – kolegancije. Svoja zaduženja kod Dubrovčana podmirivali su bilo novcem ili robom. Najčešći su im izvozni artikli u grad podno Srđa poljoprivredni i stočarski proizvodi, a kod krupnih trgovaca i metali: olovo i srebro, te vosak, med, kao i kože.

Neki se trgovci iz Foče, tijekom višegodišnje poslovne aktivnosti, spominju više puta kao dužnici u dubrovačkim notarskim knjigama. Ovoga puta želimo spomenuti samo neke od istaknutijih fočanskih trgovaca XIV. i XV. stoljeća: Crijeповиće, Dubijeviće, Nartičiće, Tvrdisaliće, Miomanoviće, Brajkoviće, Novakoviće, Radmiloviće, Miroškoviće, Veselkoviće, Gojčiće i mnoge druge. Za sve je navedene trgovačke obitelji karakteristično da se učestalo pojavljuju u ulozi dužnika dubrovačkih kreditora, i tijekom samo jedne godine, što upućuje na zaključak da je njihova aktivnost u gradu pod Srđem vrlo dinamična i poslovna.

Zaduženja fočanskih trgovaca u Dubrovniku nisu bila tako velika kao onih iz Prače i Olova, ali su učestala i zapažena kroz višegodišnju aktivnost. Očigledno je riječ o trgovcima koji su u Dubrovniku razgranali svoju aktivnost i poslove, i to ne samo u njemu, već i u drugim primorskim mjestima, pa i talijanskim trgovačkim centrima. Među fočanskim trgovcima postojala je znatna razlika u obujmu i razgranatosti poslovanja. Ona se može uočiti kroz analizu ukupnog zbira zaduženja i trgovinskih poslova zabilježenih u dubrovačkom notarijatu. Ipak, sve to ne može dati pravu i istinsku sliku poslovnog čovjeka srednjovjekovne Foče jer je veliki broj dokumenata o poslovnim vezama i aktivnostima, posebno u Bosni, ostao nezabilježen ili pak nesačuvan u vrelima. Podaci zabilježeni u domaćoj, bosanskoj kancelariji nažalost nisu sačuvani.

Nekolicina fočanskih trgovaca često se javlja u notarskim knjigama, kontinuirano kroz određeni niz godina, pa djeluju kao krupni trgovci i poslovni ljudi. Međutim, analizom njihovih zaduženja vidljivo je da se radi o ne baš krupnim poslovima i zaduženjima. Najveći broj njih zadužuje se na ma-

¹⁰ Kovačević, *Gradska naselja*, str. 52.

nje sume, ali učestalo, pa daju sliku trgovaca većih razmjera, iako njihova ukupna zaduženja ne premašuju koju stotinu dukata.

Među istaknutije i krupnije fočanske trgovce, koji posluju s Dubrovčanima, ubrajaju se braća Crijepović: Rade, Radivoj i Radenko, zatim Radoje Dubijević, Obrad i Dabiživ Nartičić, Radosav Brajković, Radosav Mirković, Radić i Dobrovuk Miomanović, Milj Božičković, Radić i Bogdan Bogčinić i drugi. U srednje snažne trgovce iz Foče, čija se ukupna zaduženja kreću od 150 do 350 dukata, ubrajamo slijedeće: Radosava Pribikijevića, Radosava Silkovića, Radonju Ljubinovića, Brajana Brateljevića, Božidara Radmilovića, Radonju i Radivoja Rogačića-Novakovića, Radišu Gojčića, Pribinju i Radoja Pripčića, Vukotu, Radoju, Radosava i Radonju Veselkovića i druge. U Foči je živio i veliki broj sitnih trgovaca čija sveukupna zaduženja ne prelaze svotu od sto dukata.

Manji broj ljudi iz Foče, koji je intenzivirao svoju kreditnu-trgovinsku aktivnost tijekom XV. stoljeća poslujući većim kapitalom, stekao je određena društvena zvanja i priznanja, kako u Foči, tako i u Dubrovniku, pa i šire. Zahvaljujući uspješnoj poslovnosti, pismenosti i stečenom kapitalu te ugledu koji su uživali u Foči i na dvoru oblasnih gospodara, prije svih Kosača, u čijoj je domeni bila i Foča, neki su si od njih osigurali zavidno mjesto u redovima novog bosanskog plemstva. Stečene titule i ugled koji su uživali, kao i kapital kojim su raspolagali, otvarali su im mogućnosti još većeg bogaćenja i napredovanja u bosanskom društvu XV. stoljeća. Takve karakteristike mogu se pripisati članovima fočanske obitelji Crijepović.

Samo ono što je zabilježeno u dubrovačkim notarskim knjigama govori nam da su članovi te fočanske obitelji raspolagali imovinom koja je bila viša od 1.500 dukata i 2.000 perpera. To je zabilježeni kapital s kojim su poslovala trojica braće Crijepovića: Rade, Radivoje i Radijenko.¹¹ Ako malo dublje proanaliziramo tko su njihovi poslovni partneri, dolazimo do zaključka da je riječ o istaknutim predstavnicima dubrovačkog patricijata i bogatih dubrovačkih građana (Antunina). Zaduživali su se kod: Prodanelića, Sorkočevića, Đorđića, Gučetića, Gundulića i Nalješkovića, a među njihovim kreditorima bilo je i Kotorana, na primjer Ivan Lampre Crijević. Kod njega Rade Crijepović kupuje veće količine soli (1 500 modija) u iznosu od 800 perpera.¹² Rade je Crijepović bio jedan od rjeđih domaćih trgovaca koji je i sam bio kreditor domaćih ljudi. Može se zaključiti da je bio čovjek uključen u ondašnje suvremeno poslovanje koje je donosilo veliku dobit. Kreditirao je,

¹¹ P. Živković, *Ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u XIV. i XV. stoljeću, Utjecaj primorskih gradova na ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u 14. i 15. stoljeću - Pojave građanske klase i novog plemstva*, Univerzal, Tuzla, 1986., str. 96.

¹² HAD: *Testamenta di Notariae*, vol. 13, fol. 220, 18. V. 1445.

u zajednici s Milobratom Gojčićem, Vlaha Radaka Ostojića-Zubca.¹³ Članovi te trgovačke obitelji bavili su se i unosnijim i korisnijim poslovima kakav je zakup carina. Jedan član Crijepovića – Rade, u društvu s Dubrovčaninom Bojkom Nenkovićem, uzeo je u zakup carinu u Olovu.¹⁴ Sama ta činjenica nedvojbeno kazuje da je taj fočanski trgovac trgovao i traženom rudom olova koja se kopala u istoimenom rudniku Olovo. U Dubrovniku je veoma važna ruda *terra gleta* ili *terra gheta* (olovni oksid). Radi se o smjesi koja izbija na površinu pri prženju (topljenju) srebronosne olovne i srebrne rudače. S obzirom da je u sebi taj spoj sadržavao i elemente drugih metala, bio je vredniji od samog olova.

Rade Crijević ne samo da je držao carinu olova u zakupu, već je i sam trgovao olovom s Dubrovčanima, prisiljavajući Vlahe, koji su prenosili rudu, da kupuju njegovu rudaču, zbog čega je i dubrovačka vlada morala intervenirati preko konzula i sudaca u Foči.

Prvi podaci o Radi Crijepoviću prikazuju ga kao dužnika Teodora Prodanelića, Dubrovčanina, kod kojega se zadužio na iznos od 234 dukata uz rok vraćanja od svega mjesec dana. Nekoliko dana kasnije podigao je neznatnu sumu od 50 perpera kod istog kreditora.¹⁵

Pojačana aktivnost Rade Crijepovića zabilježena je na početku trećeg desetljeća XV. stoljeća. Nešto više se zadužio 1421. godine, i to u iznosu od 438 perpera.¹⁶ Nakon toga zaduženja prestaje njegova aktivnost za gotovo puno desetljeće, ne zna se iz kojih razloga. Nedostatak izvora uskraćuje nam mogućnost praćenja njegove aktivnosti gotovo do sredine četvrtog desetljeća XV. stoljeća. Nismo baš posve sigurni je li on u tom vremenskom razdoblju pasivizirao svoje kreditno-trgovinske poslove s Dubrovčanima.

Za vrijeme, da tako kažemo, njegova mirovanja, u razdoblju između 1429.-1430. godine, nailazimo u dubrovačkim vrelima na spomen drugoga Crijepovića. Riječ je o Radijenku, podrijetlom iz Lukavice. Teško je ustanoviti je li riječ o članu iste obitelji ili je slučajnost drugog podrijetla. Samo prezime, koje je rijetko u Bosni, upućuje na razmišljanje da se možda radi o članu istoga roda, pogotovo kada se zna da su članovi istoga roda bili razasuti po različitim mjestima Bosne zbog poslovnih aktivnosti.

Za razliku od Rade Crijepovića, Radijenko je više trgovao suknom s Dubrovčanima. Vrlo često ga se nalazi u poslovnim kontaktima s jednim od

¹³ HAD: *Diversa notariae*, vol. 24, fol. 102, 15. VIII. 1440.

¹⁴ Deb. not. vol. 17, fol. 189, 25. X. 1435., Usporedi: S. Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić Kosača i njegovo doba*, SANU, Posebna izdanja, knj. 48, Odeljenje društvenih nauka, Beograd, 1964., str. 143.

¹⁵ Deb. not. vol. 13, fol. 208', 28. VI. 1420.; fol. 209, 6. VII. 1420.

¹⁶ Novo njegovo zaduženje iznosilo je 438 perpera. Deb. not. vol. 13, fol. 261, 7. II. 1421.

najvećih suknara u Dubrovniku, Petrom Pantelom.¹⁷ Nije isključeno da je kod toga suknara Radijenko podizao tkanine kojima je trgovao u Bosni. Uz jamčevinu Vukosava Novakovića, podigao je robu u vrijednosti od 10 dukata kod Petra Pantele. Kod istog kreditora Radijenko je podigao još jedan zajam u iznosu od 19 dukata 1428. godine, po svoj prilici opet se radi o suknu s kojim je trgovao.¹⁸

Godinu dana kasnije započinje poslovnu aktivnost još jedan član roda Crijeptovića – Radivoje. Pouzdano možemo ustvrditi da je on brat ranije spominjanog Radeta Crijeptovića.¹⁹ Prva njegova javljanja, kroz poslovnu aktivnost, datiraju u treće desetljeće XV. stoljeća, točnije 1429. godinu. Naime, te je godine kod Živka Glavića podigao zajam u iznosu od 40 dukata.²⁰ Godinu dana kasnije ponovno se zadužio kod istog kreditora, ovoga puta na nešto veću sumu od 290 dukata. Zajam je dvije godine kasnije vratio kreditorovim nasljednicima.²¹

Na početku četvrtog desetljeća XV. stoljeća ponovno oživljava poslovna aktivnost Radeta Crijeptovića. Njegovi kreditni poslovi 1431. godine vezani su uz istaknutog dubrovačkog nobila Damjana Sorkočevića.²² S Damjanovim bratom, Marinom Sorkočevićem, kreditno-trgovinske poslove obavlja i Radivoj Crijeptović. Tijekom samo jednog dana podigao je u Dubrovniku dva zajma, jedan kod Marina Sorkočevića, a drugi kod Jurja Pribojevića. Sveukupna suma zaduženja iznosila je preko 100 dukata.²³ S Dubrovčaninom Damjanom Sorkočevićem poslovne veze uspostavlja i mogući treći brat, Radijenko Crijeptović. Godine 1431. pojavio se u Dubrovniku sa zahtjevom za zajmom uz jamčevinu svoga sugrađanina Tvrdiše Miroškovića. Kako se čini, tom prilikom imao je izvjesnih poteškoća u vraćanju duga, što se naslućuje iz priznanice u kojoj se naglašava da je dugovanje koje je trebalo biti podmireno u vremenskom roku od mjesec dana vraćeno tek sredinom siječnja 1436. godine, gotovo pet godina kasnije.²⁴ Boraveći u gradu pod Srđem 1431. godine, Radijenko je Crijeptović podigao još jedan zajam od starog

¹⁷ Kod Petra Pantele podigao je 10 dukata zajma. Jamac mu je u tom zaduženju bio Vukosav Novaković. Deb. not. vol. 14, fol. 160, 12. XII. 1427.

¹⁸ Podigao je kod Petra Pantele zajam od 19 dukata. Deb. not. 14, fol. 222., 7. X. 1428.

¹⁹ Iz jedne zaduženice koju je napravio Rade Crijeptović uočljivo je da mu je Radivoj brat. Deb. not. vol. 17, fol. 180', 26. X. 1425.

²⁰ Deb. not. vol. 14, fol. 270, 26. II. 1429.

²¹ Zajam koji je podigao krajem siječnja 1430. godine, no kako je kreditor u međuvremenu umro, Rade je Crijeptović dug vratio: Pribislavu Radulinu, Stjepanu Kapseli i Živku Pavlinoviću tek u srpnju 1432. godine. Ovi su bili epotropi (tutori) nasljednika Živka Glavića. Deb. not. vol. 14, fol. 376, 28. I. 1439.

²² Zaduzio se kod njega na sumu od 69 perpera. Div. not. vol. 18, fol. 31', 1. I. 1430.

²³ Deb. not. vol. 15, fol. 177', 15. III. 1431.

²⁴ Deb. not. vol. 15, fol. 40, 16. III. 1431.

povjerioca, dubrovačkog suknara Petra Pantela.²⁵

Analizom priznanica o zaduženjima uočljivo je da Radijenko Crijepović podiže mnogo manje sume novca u odnosu na njegovu braću, iako imaju iste kreditore i poslovne partnere. Sveukupna Radjenkova zaduženja u dubrovačkim notarskim knjigama ne premašuju 150 dukata, što upućuje na zaključak da je riječ o trgovcu manjih razmjera. Usprkos toj činjenici Radijenko poslove obavlja u suradnji s poslovnim partnerima. Njegovi su *socii*: Branko Borojević i Milutin Obradović. U društvu s njima podigao je kod Dubrovčanina Damjana Sorkočevića skromnih 11 dukata.²⁶ Valja zapaziti da njegov partner kod zaduživanja, bilo kao socij ili kao jamac, niti jednom nije Rade ili Radivoje Crijepović, što bi moglo baciti sumnju na njihovu rodbinsku povezanost, i to onu bližeg srodstva. Među Radjenkovim jancima nalazimo dobro poznatog trgovca iz Jeleča, Šajina Žunjevića. Njega s Radjenkom veže dug načinjen kod Nikole Nalješkovića.²⁷ Bilo je to njegovo zadnje zaduživanje prema podacima dubrovačkog notarijata.

Puno su opsežniji i sveobuhvatniji poslovi vezani uz druge članove obitelji Crijepovića: Radeta i Radivoja. U dubrovačkim knjigama zaduženja ta dvojica trgovaca iz Foče zabilježeni su i kao jamci sugrađanima, što je potvrda činjenice da su u gradu pod Srđem uživali veliko povjerenje i ugled, te su sloveli kao pouzdani trgovci iz Bosne.

Rade se Crijepović spominje i u poslovnim kontaktima s dubrovačkom vladom. U gradu pod Srđem obavlja poslove za svoga gospodara, vojvodu Stjepana Vukčića-Kosaču. Za njega u Dubrovniku kupuje finu tkaninu kod Ivana Lamprea. Pri tome je 1445. godine ostao dužan isplatiti šest peča kupljene fine tkanine.²⁸

Rade je Crijepović nosio titulu fočanskog kneza, koju je, po svoj prilici, stekao najviše zahvaljujući svom ugledu i snalažljivosti, kao i povjerenju koje je zadobio, kako na dvoru svoga gospodara, tako i u Dubrovniku. Neko je vrijeme obavljao funkciju kneza Foče, a to je značilo i suca u tom gradu. Na toj dužnosti nalazimo ga 1435. godine, i deset godina kasnije (1445. godine).²⁹ Ostaje nepoznato koliko vremena je proveo na mjestu fočanskog kneza. Ta se titula vezuje samo uz toga Crijepovića, što jasno ukazuje na činjenicu da ju je stekao svojim ugledom i radom, te iskazanim mu povjerenjem. On nije pripadnik bosanske vlastele, te tim putem nije mogao naslijediti određene funkcije i zvanja. Titulu kneza nisu nosili ni njegovi nasljed-

²⁵ Radilo se o zaduženjima od 30 dukata. Deb. not. vol. 15, fol. 39', 16. III. 1431.

²⁶ Deb. not. vol. 15, fol. 42, 17. III. 1431.

²⁷ Deb. not. vol. 17, fol. 219', 19. I. 1436.

²⁸ Test. not. vol. 13, fol. 219, 18. V. 1445.

²⁹ Deb. not. vol. 17, fol. 189, 25. X. 1435.; Test. not. vol. 13, fol. 219', 18. V. 1445.

nici.

Titula kneza nije bila ni doživotna ni nasljedna. Nakon određenog vremena, provedenog na toj funkciji, osoba se mijenjala. Rok trajanja dužnosti nije bio strogo determiniran. Nije onda čudo da se Rade Crijepović na tom položaju pojavljuje u dva mandata. Knez je na određeni način bio zastupnik, a ujedno i predstavnik sredine u kojoj je živio i radio.

Nadležnosti su kneza bile, između ostalog, i sudjelovanje na sudovima pri suđenju, kako u sporovima domaćih ljudi, tako i onih mješovitog karaktera (sporovi Dubrovčana i Bosanaca u Foči). Knez je provodio istragu, a ujedno je bio i izvršni organ vlasti. Pred knezom su sklapani trgovinski ugovori, kod njega se dobivaju potvrde, kako za domaće ljude, tako i za strance koji tamo borave i posluju. Dubrovačka se vlada često obraća knezu moleći ga za posredovanje i rješavanje sporova. Knezovi su bili dobro obaviješteni o svim (ne)prilikama u mjestu. Domaći trgovci i stranci, prije svega Dubrovčani, rado mu se obraćaju i surađuju s njim, jer on uživa veliki ugled u mjestu, a i kod njih.

Relativno mali broj građana Foče zabilježen je u dubrovačkim arhivskim dokumentima s tom titulom. Od Fočana, njome su titulirali Dubrovčani još i njegova srodnika Pribislava Vukotića-Crijepovića, koji titulu kneza obnaša nešto kasnije, točnije 1456. godine.³⁰ Položaj je kneza Radetu Crijepoviću stvarao bolje mogućnosti proširenja gospodarskih veza s Dubrovnikom. Njegova i jamstva brata mu Radivoja Crijepovića otvarala su širom njihovim sugrađanima vrata mogućnosti sklapanja poslovnih kontakta s Dubrovčanima. Radivoja Crijepovića nalazimo u više navrata u svojstvu jamca sugrađaninu Radomiru Brajiću i Dubrovčaninu Milošu Pribojeviću pri njihovim zaduživanjima kod Marina Sorokočevića.³¹ Rade Crijepović, tijekom 1432. godine, posluje s Dubrovčanima: Stjepanom Kapselom i Bojkom Nenkovićem, kod kojih se zadužio u iznosu od 130 perpera, uz rok vraćanja od tri mjeseca.³²

Poslovna aktivnost Radeta Crijepovića poprima najšire razmjere sredinom četvrtog desetljeća XV. stoljeća, točnije 1435. godine, u vrijeme kada je obnašao funkciju kneza Foče. Podigao je zajam kod Dubrovčanina Lovre Gučetića, uz jamstvo brata Radivoja. U isto vrijeme sređuje i račune s Bojkom Nenkovićem s kojim je zakupio carinu olova od vojvode Sandalja. Oni su te godine (1435.) izravnali sve međusobne račune i potraživanja što

³⁰ O njemu nešto više podataka donosi S. Ćirković, *Počteni vitez Pribislav Vukotić*, Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu, br. X-1/1986., str. 259.-276.

³¹ Deb. not. vol. 15, fol. 177', 25. III. 1432.

³² Podigao je kod njih sumu od 139 perpera uz rok vraćanja od tri mjeseca. Deb. not. vol. 15, fol. 234, 8. VII. 1432.

potvrđuje poništenje priznanica o svim dotadašnjim međusobnim obvezama.³³

Njegov brat Radivoj, također tih godina, ima nešto šire i razgranatije poslove s Dubrovčanima. On 1435. godine boravi u gradu pod Srđem, gdje je podigao nekoliko zajmova kod istaknutih dubrovačkih plemićkih obitelji. Čak dva puta zadužio se u razdoblju od pet dana u gradu pod Srđem: jednom kod Antonija Butkovića, a drugi puta kod svojih partnera Benedikta Gundulića i Orsata Zamanjića.³⁴ Nekoliko mjeseci kasnije podiže ponovno zajam skromnijih razmjera kod Benedikta Gundulića.³⁵ Prilikom boravka u Dubrovniku, te godine, bio je jamac svome bratu Radetu koji se zadužio kod Lovre Gučetića u nešto skromnijim razmjerima.³⁶ U ulozi dužnika javlja se i godinu dana kasnije, ovoga puta kod Dubrovčanina Ruska Seracha.³⁷ Nakon 1436. godine nastupilo je razdoblje smanjenog opsega aktivnosti članova obitelji Crijepović, no i nakon te godine ostali su aktivni u kreditno-trgovinskim poslovima s Dubrovčanima. Radivoj je 1442. godine podigao zajam kod Sigismunda Đorđića u iznosu od 51 dukata i 25 groša.³⁸

Radivoj je Crijepović za svoje poslove unajmljivao i neke Vlahe koji su mu prevozili robu od Dubrovnika do Foče i obratno. Tako je 1440. godine sklopio sporazum s Milobratom Gojčićem i Radakom Ostojićem, predstavnicima Vlaha Zubca. Drugi navedeni mu je ostao dužan 58.5 perpera, koje je trebao isplatiti u četiri jednake rate, uz uvjet da prvu u iznosu od 22 perpera podmiri prilikom svoga prvoga putovanja, a ostale tri kada to odredi Milobrat Gojčić.³⁹ Dobiveni novac, od spomenutog duga, išao je u zajedničku blagajnu članova "društva". Suradnik mu je u tom poslu bio i Cvjetko Stanisalić. Članovi "društva" uzeli su kod dubrovačkih kreditora Ivana Vučetića i Vladislava Gučetića zajam u iznosu od 304 dukata.⁴⁰ Dan ranije podmirili su obveze prema Benediktu Gučetiću i njegovim *sociima* koji su bili epitropi i tutori

³³ Deb. not. vol. 17, fol. 189, 25. X. 1435.

³⁴ Živković, *Ekonomsko-socijalne promjene*, str. 100. Ukupna suma tih zaduženja bila je 168 perpera i 10 groša. Deb. not. vol. 17, fol. 192, 1. XII. 1435.; fol. 193', 5. XII. 1435.

³⁵ Sveukupna suma zaduženja iznosi svega 19 perpera. Deb. not. vol. 17, fol. 168', 1. X. 1435.

³⁶ Radilo se o zaduženju od 76 dukata koje je napravljeno koncem listopada 1435. godine. Dug je podmirio 5. prosinca iste godine (1435.). Mada je rok podmirenja duga iznosio 10 mjeseci vidimo da ga je mnogo ranije izmirio. Deb. not. vol. 17, fol. 180', 26. X. 1435.; fol. 193', 5. XII. 1435.

³⁷ Uz relativno kratak rok vraćanja dug od svega mjesec dana, podigao je kod navedenog povjerenika 32 dukata. Deb. not. vol. 17, fol. 258, 24. III. 1436.

³⁸ Deb. not. vol. 17, fol. 258, 24. III. 1436.

³⁹ Div. not. vol. 24, fol. 102, 15. VII. 1440.

⁴⁰ Deb. not. vol. 22, fol. 158', 15. IX. 1445.; fol. 159, 16. IX. 1445.

nasljednika Ivana Lamprea.⁴¹ Rade se Crijepović nalazio na položaju kneza Foče u vrijeme kada je sklopio tih nekoliko kreditno-trgovinskih poslova. Obavio je i nekoliko poslova za svoga gospodara, vojvodu Stjepana Vukčića. Za njega je kupio veću količinu soli i finog sukna.⁴² Nakon provedenih transakcija i posredovanja gubi mu se svaki trag. Čini se da je ubrzo iza toga umro. Nekoliko godina kasnije spominje se izvjesni Ratko Crijepović (1447. godine), no nismo sigurni da se radi o istoj osobi. U Malom vijeću, te godine (1447.), donesena je odluka da se u Foču pošalju njihovi suci na molbu Mikoča Vukovića. Oni su trebali voditi parnicu protiv spomenutog Ratka Crijepovića.⁴³ Ostaje nepoznanica u kojem je svojstvu i na kojem položaju bio taj Ratko Crijepović.

Aktivnost Radivoja Crijepovića prestala je koju godinu ranije. U knjigama dubrovačkog notarijata njega nalazimo po posljednji put 1443. godine kao dužnika Luke Sorkočevića. Zadužio se na iznos od 50 dukata, dva perpera i jednog groša.⁴⁴

Obitelji Crijepović iz Foče pripadao je, po svemu sudeći, i mnogo poznatiji Pribislav Vukotić-Crijepović. Njega pod prezimenom Crijepović i Vukotić nalazimo u dubrovačkim arhivskim knjigama⁴⁵ - Debitama. O njegovom podrijetlu i rodu možemo samo nagađati i to na osnovu njegovog drugog prezimena, po kojem je Pribislav Vukotić bio mnogo poznatiji. Prezime Vukotić dobio je, kako se čini, po ocu Vukoti. U jednom mletačkom arhivskom dokumentu, u kome se on spominje kao svjedok, stoji: "...*prudenti viro Pribisauo Vuchota...*"⁴⁶

Upotreba dva prezimena, od kojih je jedno moglo biti patronimik, a drugo zajedničko za čitav rod (više generacija), bilo je često u Bosni tijekom XIV. i XV. stoljeća.⁴⁷ Pribislav je, po svoj prilici, pripadao rodu Crijepovića

⁴¹ Tutorima i epitropima nasljednika Ivana Lamprea podmirio je ostatak duga u iznosu od 100 perpera. Deb. not. vol. 22, fol. 159, 16. IX. 1445.

⁴² Test. not. vol. 13, fol. 219.-220., 18. V. 1445.

⁴³ HAD: Acta consilii Minus: vol. 11, fol. 126, 5. IX. 1447.

⁴⁴ Div. not. vol. 25, fol. 170, 11. II. 1443.

⁴⁵ Njemu se tim prezimenom obraća dubrovačka vlada kada mu se 1470. godine daje *salvum conductum* zajedno s metropolitom Danijelom. HAD: *Acta consilii rogatorum* vol. 20, fol. 265', 2. V. 1470. S tim prezimenom se još jednom javlja kao poslanik hercega Stjepana Vukčića u veljači 1462. godine. Cons. Rog. Vol. 17, fol. 53.

⁴⁶ Š. Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnog Slavenstva i Mletačke Republike*, sv. IX, Zagreb, 1890., str. 229. Ćirković, *Počteni vitez Pribislav Vukotić*, str. 259.-270.

⁴⁷ Primjer je to s Tezalovićima-Mikojevićima, Pribjenovićima-Muržićima, Pripčićima-Mrdenovićima, Milšićima-Starčićima. ; P. Živković, *Bosanski srednjovjekovni plemićki rod Radanovića-Mikojevića-Tezalovića-Ozrisaljića (Kopijevića)*, HKD Napredak, Zagreb-Osijek, Osijek, 2006. ; M. Dinić, *Humsko-trebinska vlastela*, SANU, Posebna

iz Foče na što nas i upućuje njegovo prezime Crijepović. Ono što bi moglo stvarati izvjesnu zabunu i dilemu ime je oca Pribislava Vukotića – Vukota, koje niti u jednom dokumentu više ne susrećemo. S obzirom da se iz ove obitelji spominju tijekom niza godina XV. stoljeća: Rade, Radivoj, Radijenko i Ratko Crijepović čudno je da se ne nailazi na spomen toga Vukote koji bi im mogao biti u srodstvu.

Slabije poznavanje genealogije Crijepovića i nedostatak izvora ne pružaju nam veće mogućnosti preciznijeg utvrđivanja srodstva Pribislava Vukotića s već ranije spomenutim Crijepovićima. Rade, Radivoj i Radijenko, najvjerojatnije, su pripadali prethodnoj generaciji i nisu suvremenici našeg Pribislava Vukotića-Crijepovića. O Pribislavovoj bogatoj diplomatskoj aktivnosti i njegovim privatnim značajkama i osobinama saznajemo iz oporuke koju je ostavio.⁴⁸ Više o njemu donosi Sima Ćirković⁴⁹, i zato se ovoga puta nemamo namjeru baviti time, osim analize njegove gospodarske aktivnosti i veza s Dubrovčanima.

O Pribislavu Vukotiću-Crijepoviću, kao trgovcu iz Foče, sačuvalo se vrlo malo podataka, no i ono malo sačuvanih svjedoči da je riječ o čovjeku koji je potjecao iz ugledne trgovačke obitelji, te da mu je podrijetlo stvaralo velike mogućnosti afirmacije, i na društvenom i na gospodarskom planu. Prvi podaci koji se odnose na njegovu kreditnu-trgovinsku aktivnost datiraju iz 1440. godine. Već tada isplaćuje određenu sumu novca na ime duga Tvrdiši Miroškoviću što ga je napravio kod Damjana Sorkočevića. U ovom je zaduženju Pribislav bio jamac svom sugrađaninu.⁵⁰ Čini se da je Pribislav Vukotić-Crijepović bio sklon određenim malverzacijama u odnosu s Dubrovčanima. O tome nam svjedoči tužba podignuta protiv njega zbog prisvajanja 400 libara crvca dubrovačkog zlatara Stjepana Stojsalića.⁵¹ Pribislav Vukotić-Crijepović trgovao je i veoma traženim tkaninama. Vijeće umoljenih u Dubrovniku odobrilo mu je kupovinu, u njihovu gradu, tri salme raše (sukna) od Dubrovčanina Vlakuše Ninkovića.⁵²

izdanja, knj. 397, *Odeljenje društvenih nauka*, Beograd, 1967. ; P. Živković, *Iz srednjovjekovne povijesti Bosne i Huma*, HKD Napredak, Osijek, 2002., str. 167.

⁴⁸ Oporuku je Pribislav Vukotić napisao 21. ožujka 1475. godine u Padovi. L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München und Leipzig, 1914., str. 436.-437. ; S. Ćirković, *Počteni vitez Pribislav Vukotić*, str. 259. ; Živković, *Ekonomsko-socijalne promjene*, str. 101.

⁴⁹ Ćirković, *Počteni vitez Pribislav Vukotić*, str. 260., nap. 8. ; Živković, *Ekonomsko-socijalne promjene*, str. 101.

⁵⁰ HAD: *Diversa Cancellariae* vol. 54, fol. 252, 13. VII. 1440. ; Ćirković, *Počteni vitez Pribislav Vukotić*, str. 269., nap. 52.

⁵¹ HAD: *Lamenta de foris* vol. 17, fol. 21`, 2. IX. 1443.

⁵² Cons. Rog. Vol. 9, fol. 227, 18. III. 1446. Usporedi: Ćirković, *Počteni vitez Pribislav Vukotić*, str. 269, nap. 55.

O Pribislavljevima zaduženjima u gradu pod Srđem nalazimo podatke i iz nešto kasnijeg razdoblja. U popisu jednog trgovačkog društva u Dubrovniku nalazimo ga kao dužnika, na sumu od 19 dukata i 23 groša,⁵³ a u trgovinskim poslovima četrdesetih godina XV. stoljeća i kao svjedoka.⁵⁴ Pribislav je poslove proširio i izvan granica Bosne i Dubrovnika, čak i u prekomorske zemlje i gradove. Tako 1445. godine sudjeluje u nekim poslovima u Veneciji. Mada se tamo našao kao slučajni svjedok, njegov potpis nalazimo na potpisanoj povelji što ju je sklopio vojvoda Stjepan Vukčić-Kosača s Mletačkom Republikom.⁵⁵

Pribislav Vukotić-Crijepović uživao je veliki ugled na dvoru svoga gospodara Stjepana Vukčića-Kosače. O njegovoj aktivnosti te vrste više donosi Sima Ćirković.⁵⁶ Nosio je brojne titule od kneza, komornika, do počtenog viteza. Ova se posljednja upotrebljavala uz druge uobičajene plemićke atribute. U dubrovačkim izvorima, uz njegovo ime, često se spominje i titula *dominus*.

Iz oporuke koju je ostavio Pribislav Vukotić-Crijepović može se zaključiti tko su njegovi nasljednici i bliži suradnici koje je ostavio u Bosni i izvan zemlje. U njoj se spominje njegov nećak Stjepan Vukotić koji se također bavio kreditno-trgovinskim poslovima s Dubrovčanima, a čini se da je bio i obrtnik. Nalazimo ga kao prodavača mačeva Dubrovčanima: Radilu Stojkoviću i Radovanu Radosliću, i to čak 260 komada za 130 dukata.⁵⁷ Kreditno-trgovinske veze, taj Pribislavljev nećak, održavao je i s Dubrovčaninom Stjepanom Nenковиćem. Njemu je na ime duga, u visini od 250 dukata, krajem 1469. godine isplatio jednu ratu u iznosu od 50 dukata.⁵⁸ Nije nam poznato po kojoj je vezi Stjepan Vukotić nećak Pribislava Vukotića-Crijepovića.

Neki od iznesenih primjera kreditno-trgovinske aktivnosti, u odnosu na članove roda Crijepović, pokazatelj su da je trgovina bila glavno zanimanje i djelatnost te obitelji. Njihove aktivnosti i genealogiju možemo pratiti gotovo čitavo jedno stoljeće.

⁵³ Društvo su činili Bogiša Bogčinović, nećak Matko, Dabiživ Latiniza i drugi. HAD: Diversa Notariae vol. 37, fol. 77, 7. VI. 1435. ;Vidi: Ćirković, *Počteni vitez Pribislav Vukotić*, str. 269., nap. 55.

⁵⁴ Bio je svjedok Vlakuši Latiniza u kupovini 700 libara crvca. Lam. de foris vol. 18, fol. 231', 4. XI. 1444. ; Ćirković, *Počteni vitez Pribislav Vukotić*, str. 269., nap. 55.

⁵⁵ Ljubić, Listine, br. 9, str. 139.

⁵⁶ Ćirković, *Počteni vitez Pribislav Vukotić*, str. 266., nap. 33.

⁵⁷ Div. not. vol. 52, fol. 147', 5. VI. 1459.

⁵⁸ Div. not. vol. 54, fol. 29, 23. XII. 1469. "...Stiepanus nepos domini Pribissau i Vucotich comornich olim hercechi Stiepani..."

Sličan primjer kreditno-trgovinske djelatnosti možemo uočiti na primjeru još jedne istaknute fočanske građanske obitelji – Pohvalića. Bez sumnje, najistaknutiji je član te obitelji bio Pribislav Pohvalić, ujedno jedan od najistaknutijih ljudi na dvoru velikaške obitelji Kosača. Na dvoru najprije vojvode Sandalja, a potom i njegova sinovca Stjepana Vukčića-Kosače, napravio je zavidnu karijeru i stekao ugledan položaj. Dubrovčani ga, slično kao i Pribislava Vukotića-Crijepovića, tituliraju s počteni vitez i *dominus*.⁵⁹ Malo nam je poznata njegova kreditno-trgovinska aktivnost i veza s Dubrovnikom. U toj vrsti poslova on se javlja tek sredinom trećeg desetljeća XV. stoljeća. Jedan je od rijetkih bosanskih trgovaca kojemu dubrovačka vlada posuđuje novac. Učinila je to 1426. godine posudivši mu svotu od 268 dukata koje je dobio uz jamstvo Mateja Gradića.⁶⁰ To je jedini podatak koji ga povezuje uz privatno kreditno-trgovinsko poslovanje s Dubrovnikom. Puno se više podataka o njemu sačuvalo u dubrovačkim arhivskim vrelima gdje se spominje kao posrednik u poslovima vojvode Sandalja Hranića i Stjepana Vukčića-Kosače. Bio je posrednik i glavni pregovarač u prodaji Sandaljeva dijela Konavla, u pokušaju izmirenja Dubrovčana i vojvode Radoslava Pavlovića za vrijeme Konavoskog rata (1430.-1432. godine), u podizanju dobiti za kuću Kosača i u liferovanju robe u Dubrovnik i Veneciju za svoje gospodare: vojvodu Sandalja i vojvodu Stjepana Vukčića. Dubrovčani su ga koristili u svim prilikama za ostvarivanje vlastitih ciljeva na dvoru Kosača, pa i bosanskog kralja Tvrtka II. Tvrtkovića. Za te svoje poslove bio je bogato nagrađen od dubrovačke vlade, i novčano i komadom zemlje, te dubrovačkim građanstvom.⁶¹

Bogatu i uspješnu karijeru Pribislava Pohvalića na dvoru Kosača nastavio je njegov sin Vlatko. Kao i njegov otac i on je obavljao poslove kancelara na dvoru Kosača.⁶² Spomenut je u Dubrovniku 27. svibnja 1438. godine kao sin pokojnog Pribislava Pohvalića.⁶³ U misiji vojvode Stjepana Vukčića obavlja financijske poslove s Dubrovčaninom Matkom Gradićem.⁶⁴ Tom prigodom, 1438. godine, dubrovačka ga je vlada obasula vrijednim darovima. Nažalost, u dubrovačkim arhivskim vrelima nismo naišli na tragove

⁵⁹ Više o njemu kod: P. Živković, *Iz srednjovjekovne povijesti Bosne i Huma*, str. 150.-167. ; Isti, *Ekonomsko-socijalne promjene*, str. 107.-120.

⁶⁰ Deb. not. vol. 14, fol. 5, 24. II. 1426.

⁶¹ O svemu više kod: P. Živković, *Iz srednjovjekovne povijesti Bosne i Huma*, str. 160.-167. ; Isti, *Ekonomsko-socijalne promjene*, str. 107.-118.

⁶² N. Jorga, *Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XV-c siècle, seconde serie*, Paris, 1899., str. 351., nap. 1.

⁶³ Cons. rog. vol. 7, fol. 89, 23. IX. 1439. Usporedi: Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić*, str. 16., nap. 46.

⁶⁴ Cons. rog. vol. 6, fol. 175', 22. II. 1433.

njegove privatne kreditno-trgovinske aktivnosti, mada se ne može isključiti ni ta mogućnost, s obzirom na položaj i veze s Dubrovčanima.

Osim Vlatka Pohvalića na Kosačinom dvoru radio je i djelovao još jedan član kuće Pohvalića, Vlatkov brat Radivoje. Pribislavovi se sinovi prvi puta spominju na dvoru Kosača u svibnju 1438. godine kada je Vlatko podigao novac za svoga gospodara na ime zakupa drijevske carine. Na priznanici, koju je sam pisao, za njega se veli da je sin Pribislava Pohvalića.⁶⁵ Bogata je njegova posrednička misija za kuću Kosača, bilo u Dubrovniku ili Veneciji. Bilo je tu i financijskih posredovanja.

Pedesetih godina XV. stoljeća javlja se još jedan član kuće Pohvalića-Radoje. Kao i njegov brat Vlatko, i on je sam bio aktivan na dvoru Kosača. Kao poklisar vojvode Stjepana Vukčića odlazi 1456. godine u Dubrovnik riješiti spor oko naplate izvjesnih carinskih potraživanja.⁶⁶ Te je godine u prosincu još jednom boravio u Dubrovniku, opet zbog rješavanja nekih financijskih poslova za vojvodu Stjepana Vukčića.⁶⁷

Među Pohvalićima nalazimo još jednog predstavnika – Bjeloju, no nismo sigurni je li riječ o pripadniku i srodniku kuće Pohvalića, kojoj su pripadali mnogo poznatiji: Pribislav, Vlatko i Radoje. Taj Pohvalić (Bjeloje) spominje se samo jednom u dubrovačkim vrelima, i to 1425. godine, u vezi spora u kome dubrovačka vlada mora odgovoriti bosanskom kralju po pitanju Bjeloja Pohvalića.⁶⁸ O kakvom je sporu riječ nije nam poznato.

Od brojnih fočanskih trgovaca i poklisara vidno mjesto zauzima i Grupko Popović. Nažalost o njegovom podrijetlu i pripadnosti vrlo malo ili gotovo ništa ne znamo. Od najnižih službi koje je obavljao na dvoru Kosača, uzdigao se u red uglednih trgovaca i diplomata, ne samo Foče već i šire oblasti Kosača. Pripadao je redu običnih ljudi i trgovaca, ali se svojom pismenošću i snalažljivošću uzdigao u red novog bosanskog plemstva građanskog sloja.

Grupko se Popović u povijesnim izvorima prvi puta spominje 1420. godine i to kao glasnik vojvode Sandalja koji ga je poslao u Dubrovnik. Njegova bogata i raznovrsna karijera na dvoru Kosača potrajala je četvrt stoljeća, od 1420. do 1446. godine. Njegove prve posredničke misije vezane su uz prodaju Sandaljeva dijela Konavla Dubrovčanima. U prvoj polovici svibnja 1420. godine sudjeluje u pregovorima oko prodaje Konavala i tvrđave Sokol. Grupko, ili kako ga Dubrovčani još zovu – Gruba, u Dubrovniku je

⁶⁵ Lj. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma I/1*, Beograd-Srem. Karlovci, 1929., str. 331.-332.

⁶⁶ Cons. rog. vol.14, fol. 250, 27. I. 1456.

⁶⁷ Div. Canc. vol. 67, fol. 36, 1. XII. 1452.

⁶⁸ Cons. rog. vol. 3, fol. 229, 9. XI. 1424. ; fol. 242', 22. III. 1425.

spomenut kao poslanik vojvode Sandalja.⁶⁹ U ime svoga gospodara Sandalja primio je naknadu za ustupljeni dio Konavala.⁷⁰ Vijeće umoljenih ga je zamolilo da kao Sandaljev čovjek istupi na zboru o Konavlima i tamošnjem stanovništvu uputi nekoliko riječi u povodu novonastale situacije prodaje Konavala.⁷¹ S obzirom da je njegov gospodar vojvoda Sandalj bio u sukobu s Radoslavom Pavlovićem, dobio je nalog od vojvode da za njega isposluje odobrenje za kupovinu oružja u gradu pod Srđem. U Dubrovniku je obnašao funkciju logoteta (pisara) vojvode Sandalja. Kako bi ga pridobili, Dubrovčani ga pritom obasipaju vrijednim darovima.⁷²

Grupko Popović sjedi u najužem savjetu na dvoru Kosača, najprije vojvode Sandalja, a potom i vojvode Stjepana Vukčića, i to najprije kao logotet, a kasnije i s mnogo važnijim funkcijama i zaduženjima. Kroz njegove ruke prolazili su gotovo svi najvažniji spisi koji su pristizali u vojvodinu kancelariju, a jednako su tako i odlazili. Nije onda čudo da sudjeluje u svim najvažnijim poslovima vanjsko-političkog sadržaja, napose onim koji su morali ući u diplomatsku prijepisku. Njegov potpis na poveljama bio je jednakovrijedan potpisu svjedoka povelja i pisama iz kancelarije Kosača.

S obzirom da se u raznim političkim poslovima ponavljaju imena najvažnijih osoba, uz koja su vezana zvanja i položaji, a najčešće se radilo o knezovima, protovestijarima i logotetima, osobe s tim zvanjima ulazile su u krug dvorskih ljudi koji sudjeluju u primanju stranaka, a bili su uključeni i u pregovore s poslanicima iz drugih mjesta. Skupini tih i takvih ljudi pripada i Grupko Popović iz Foče.

Kao logotet, Grupko je Popović obavljao i neke financijske poslove za svoje gospodare Kosače. U siječnju 1423. godine odlazi kao poklisar vojvode Sandalja u grad pod Srđem podići novac što ga je vojvoda deponirao u dubrovačku komunu. Priznanicu o primanju novca pisao je osobno u svojstvu poklisara i logoteta.⁷³ Te je godine Grupko ulazio u najuži krug dvorskih dostojanstvenika i funkcionara. Naredne 1424. godine spomenut je kao carinik vojvode Sandalja, ali se nažalost ništa ne razaznaje o tome gdje obavlja tu funkciju. U tom svojstvu spominje ga i dubrovačka vlada, u jednoj odluci u kojoj mu je odobreno naplaćivanje carine u nekim novim mjesti-

⁶⁹ Cons. rog. vol. 2, fol. 112, 9. V. 1420. ; fol. 215, 28. V. 1420.

⁷⁰ Cons. rog. vol. 2, fol. 120, 28. V. 1420. Grupko je na dubrovačkom Vijeću umoljenih postavio to pitanje dohotka. Cons. rog. vol. 2, fol. 120, 22. V. 1420.

⁷¹ Cons. rog. vol. 2, fol. 121, 4. VI. 1420. ; fol. 123, 5. VI. 1420.

⁷² Cons. rog. vol. 2, fol. 122, 4. VI. 1420. Dubrovčani su ga darovali sa 400 perpera.

⁷³ Cons. rog. vol. 3, fol. 134, 3. I. 1423. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma I/1*, str. 369.

ma.⁷⁴ Nešto kasnije, iz jednog dokumenta, saznajemo gdje je on to obavljao dužnost carinika. Na tom položaju spomenut je 1425. godine u mjestu Carina. Iako je obavljao dužnost carinika i dalje je ostao u službi poklisara vojvode Sandalja. Kao Sandaljev glasnik odlazi u grad pod Srđem kako bi tamo pomoću vjerovnog pisma svog gospodara podigao kamate na uloženi 18.000 perpera zajedno s konavalskim dohotkom.⁷⁵ Naredne 1426. godine ponovno je u Dubrovniku kako bi podigao kamate na depozit od 6.000 dukata i konavoski tribut za proteklu godinu.⁷⁶

Grupko je za vojvodu Sandalja osim carinskih poslova obavljao i trgovinske transakcije. Za njega Dubrovčani vele da je: "*factoris et gabeloti magnifici voivode Sandagl*".⁷⁷ Za Sandalja on ubire zakup drijevske carine od Dubrovčana. U Vijeću umoljenih donesena je odluka da se Grupku Popoviću isplati jedna rata te carine za 1430. godinu.⁷⁸ Njemu se Dubrovčani obraćaju s određenim prigovorima oko novina u pogledu carina. Tim je povodom boravio on u gradu pod Srđem u kolovozu 1430. godine.⁷⁹

Grupko za svoga gospodara obavlja i trgovačke poslove u Dubrovniku. Isporučio je na ime Petra Vice Testića 3 240 libri vune po cijeni od 4.5 groša za svaku mjernu jedinicu.⁸⁰ Vjerujemo da je on bio Sandaljev posrednik u isporuci i druge robe u grad pod Srđem. Za svoga gospodara nabavljao je u Dubrovniku sol.

Nije on u Dubrovnik odlazio samo radi financijskih transakcija, već i radi kupovine oružja, najviše za vrijeme Konavoskog rata, kada se Sandalj spremao zaratiti protiv vojvode Radoslava Pavlovića. Grupko je u grad pod Srđem došao u srpnju 1430. godine u nakani da tamo kupi "*salnitrio et sulfaro*".⁸¹

Učestale odlaske u Dubrovnik koristio je Grupko i za neke svoje privatne kreditno-trgovinske poslove. U Dubrovniku ga nalazimo kao dužnika u više navrata, ali u skromnim zaduženjima kod tamošnjih povjerenika. Zaduzžio se na 20 perpera za tri iznajmljena konja koji su krijumčarenu sol pre-

⁷⁴ D. Kovačević, *Razvoj i organizacija carina u srednjovjekovnoj Bosni*, Godišnjak historiskog društva BiH, br. VI, Sarajevo, 1954., str. 229.-248.;240., napm. 66.

⁷⁵ Div. canc. vol. 43, fol. 189, 31. VIII. 1425. "...Grupchus Popovich carinich voivode Sandali ad Carinam prope Ragusium, nuntius et ambassiator dichti voivode Sandagl..."

⁷⁶ Div. canc. vol. 44, fol. 53, 13. VIII. 1426. Tom prilikom spomenut je on kao "*nutius specialis et ambaxiator voivode Sandagl*."

⁷⁷ Div. canc. vol. 44., fol. 142, 20. X. 1429.

⁷⁸ Cons. rog. vol. 4, fol. 239, 4. X. 1430.

⁷⁹ HAD: Lettere e commitione di levante vol. 10, fol. 112', 12. VIII. 1430.

⁸⁰ Div. canc. vol. 44, fol. 97', 14. XII. 1429.

⁸¹ Cons. rog. vol. 4, fol. 188, 1. VII. 1430.

nosila Vlasima.⁸² U poslovnim odnosima s Dubrovčanima dospio je i na dubrovački sud. Zbog neizmirenih obveza tužio je Božička Cimilovića i odlukom suda naplatio je svoja potraživanja u iznosu od 27 perpera i 7 groša. Kako je i Grupko imao nepodmirenih obaveza prema Dubrovčaninu Božičku, a radilo se o 12 perpera i 7 groša, na koncu je dug isplatio njegov sin Novak Popović.⁸³

Nakon smrti vojvode Sandalja nastavio je Grupko svoju bogatu aktivnost na dvoru Kosača, ovoga puta kod vojvode Stjepana Vukčića-Kosače. Nastavio je obavljati poslove financijske i diplomatske prirode. Vojvoda Stjepan mu je povjeravao i neke vrlo složene i važne diplomatske poslove, kakvi su bili oko Kotora ili spora s Venecijom.⁸⁴ Njegova posredovanja i kontakti s mletačkom vladom potrajali su gotovo čitavo peto desetljeće XV. stoljeća, do 1449. godine.

Grupko je obavljao financijske poslove i za udovicu vojvode Sandalja u gradu pod Srđem. Na ime kamata za Sandaljev depozit naplatio je za Jelenu 1436. godine iznos od 300 dukata.⁸⁵ Te godine je i za vojvodu Stjepana podigao zakup drijevske carine i konavalski tribut.⁸⁶ Još jednom je u ime Jelene podigao kamate na depozit 1438. godine.⁸⁷

Za vrijeme oštih sukoba između vojvode Stjepana Vukčića i Venecije, Grupko Popović-Doberković odlazi u grad pod Srđem s namjerom da tamo unajmi najamnike koji su bili potrebni za gradske posade. Dubrovačka se vlada oštro protivila tim njegovim poslovima, da bi mu na koncu zabranila skupljanje najamnika u Dubrovniku.⁸⁸ Pokušao je on u više navrata kupiti u Dubrovniku oružje za svoga gospodara, no ni tu Dubrovčani nisu bili baš darežljivi i susretljivi.⁸⁹ Posljednja njegova misija u gradu pod Srđem bila je 1451. godine kada je u svojstvu glasnika vojvode Stjepana Vukčića uložio prosvjed zbog carinskih zloporaba njegovih podanika.⁹⁰ Poslije toga njemu

⁸² Div. not. vol. 18, fol. 172, 13. I. 1434.

⁸³ Div. canc. vol. 48, fol. 324, 10. II. 1435. ; fol. 324'. Pri tome je on spomenut kao "*Novach filius suprascripti Grupschi...*" I nešto ranije susrećemo ga kao dužnika Bunića iz Dubrovnika. Div. not. vol. 15, fol. 41', 20. XI. 1420.

⁸⁴ Ljubić, Listine, br. 9, str. 88.

⁸⁵ Div. not. vol. 20, fol. 169', 11. II. 1430.

⁸⁶ Div. not. vol. 21., fol. 38', 17. X. 1436. Cons. rog. vol. 4, fol. 79, 1. X. 1436.

⁸⁷ Cons. rog. vol. 6, fol. 158, 19. XII. 1437. Za dobiveni novac od carine dobio je nalog da kupi sol za svoga gospodara. Cons. rog. vol. 6, fol. 162, 3. I. 1348. Te godine dobio je on od dubrovačke vlade dvije rate zakupa drijevske carine. Ukupna suma dobivenog novca iznosila je 1 300 dukata. Div. not. vol. 22, fol. 11', 26. IV. 1438.

⁸⁸ Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić*, str. 73., nap. 16.

⁸⁹ Cons. rog. vol. 10, fol. 31, 26. IX. 1446. Usporedi: Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić*, str. 95.

⁹⁰ Div. not. vol. 29, fol. 124', 22. VII. 1445. ; vol. 30, fol. 107, 15. IX. 1446.

se gubi svaki trag u dubrovačkim vrelima, što upućuje na zaključak da je tih godina i umro.

U sličnim poslovima na dvoru vojvode Stjepana Vukčića nalazimo i Radića Grupkovića, koji bi po svoj prilici mogao biti njegov drugi sin. Zaključujemo to po drugom imenu Grupković kojega je dobio po ocu (patronimikom). Pouzdano samo znamo da je Novak Grupkov sin i da je poslovao u zajednici s ocem u Dubrovniku, gdje su napravili određena zaduženja.⁹¹

Aktivnosti Radića Grupkovića, iz arhivskih podataka, mogu se pratiti u razdoblju između 1443. i 1470. godine. Više je puta u vrelima spomenut kao poslanik i opunomoćenik vojvode Stjepana Vukčića i njegovih sinova u svezi financijskih poslova koje je za njih obavljao u Dubrovniku. Pred sam kraj života i djelovanja, uz njegovo ime zapisani su atributi kneza i vlastelina.⁹²

Prvi spomen Radića Grupkovića datira s početka lipnja 1443. godine kada se nalazi u službi vojvode Stjepana Vukčića. Te godine odlazi on u svojstvu poklisara u Dubrovnik noseći razrješnicu duga što ga je imao Dubrovčanin, carinik Paško, prema njegovom gospodaru.⁹³ Dio njegove aktivnosti poklapa se s mnogo poznatijim Grupkom, njegovim ocem. Radića je Grupkovića na dvor Kosača, najvjerojatnije, doveo njegov otac. U zajednici s knezom Radojem Cicinićem odlazi u Dubrovnik podići kamate na Kosačin depozit.⁹⁴ U pismu što ga vojvoda Stjepan Vukčić šalje u Dubrovnik, Radića Grupkovića naziva najprije vlastelinom, a potom poklisarom.⁹⁵ Njegovi boravci i kontakti s dubrovačkom vladom nastavljeni su i nakon smrti vojvode Stjepana Vukčića. U misiji Kosačina sina, hercega Vlatka, odlazi u grad pod Srđem naplatiti kamate na depozit i dohodak od Konavala. U poslanstvu je s njim i knez Juraj Čemerović.⁹⁶ Poslanstvo u istom sastavu pošlo je u Dubrovnik i u travnju 1468. godine. Boravak u gradu pod Srđem Grupkovića potrajao je čitavih mjesec dana, dok nije konačno naplatio potraživanja za svo-

⁹¹ Lett. di. lev. vol. 11, fol. 4-4', 23. XI. 1430. Iz sadržaja pisma što ga šalje dubrovački poklisar svojoj vladi iz Bosne saznajemo nešto više o uvjetima pod kojima je savez trebao biti oformljen. O tome više kod: P. Živković, *Tvrtko II. Tvrtković (Bosna u prvoj polovici XV. stoljeća)*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 1981.

⁹² U jednom dokumentu Dubrovčani ga tituliraju sa: "*ser Radicio Grupchovich*". M. Dinić, *Iz dubrovačkog arhiva, knj. III*, SANU, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, Beograd, 1967., str. 219.

⁹³ Stojanović, *Povelje i pisma I/2*, str. 58.

⁹⁴ Isto, str. 64.

⁹⁵ HAD: *Debata notariae pro Communis* vol. I., 11. VII. 1435. Usporedi: Stojanović, *Povelje i pisma, I/2*, str. 58.

⁹⁶ Cons. rog. vol. 19, fol. 253'-254, 29. VIII. 1467.

ga gospodara hercega Vlatka. U njegovom pismu, koje je poslao u Dubrovnik, oslovljava ga kao vlasteličića i kneza Radića Grupkovića.⁹⁷

Radića Grupkovića, slično kao i njegova oca, nalazimo zabilježena u poveljama kao pisara, što upućuje na zaključak da je on, kao i otac mu, bio pismen.⁹⁸ Bio je poklisar i u mnogim financijskim poslovima za hercega Vlatka Kosaču. Zajedno s *počtenim vitezom* Jurajem Čemerovićem, koji je također iz Foče, nalazimo ga više puta u Dubrovniku u misiji podizanja kamata ili dohodaka. Kako Dubrovčani nisu odmah udovoljili zahtjevima Kosača, sve dok im ne potvrde ranije povelje, kakva je kod njih bila praksa, Radić Grupković je više puta morao pohoditi Dubrovnik. Vijeće je umoljenih tijekom 1469. godine u više navrata raspravljalo o zahtjevima Kosače da mu isplate konavalski dohodak preko Radića Grupkovića.⁹⁹ Usput je Radić obavljao i neke trgovinske poslove za hercega Vlatka u gradu pod Srđem. Tamo je nabavljao tkanine za koje je bio oslobođen plaćanja carine.¹⁰⁰ Za boravka u Dubrovniku, veliki dio vremena tijekom 1470. godine, utrošio je u pregovaranju s dubrovačkom vladom oko isplate cjelokupne ostavštine hercega Stjepana Vukčića. Te je pregovore vodio u zajednici s knezom Jurajem Čemerovićem i Radićem Bogdanovićem, koji su bili zajedno s njim u hercegovom poslanstvu. Konačno je to pitanje riješeno predajom cjelokupne hercegeve zaostavštine Radiću Grupkoviću i njegovim suradnicima. Tom je prilikom od strane Dubrovčana oslovljen titulom kneza.¹⁰¹ Herceg Vlatko šalje ga i u Veneciju, u diplomatske misije, radi potvrde ranijih privilegija i interesa Kosača koje su imali u Radobolji nedaleko od Cetine.¹⁰² Radića Grupkovića nakon 1471. godine više ne nalazimo u izvorima. Bit će da je poslije te godine ubrzo umro. Aktivnosti na dvoru Kosača nastavio je njegov sin Ivan. On izvješćuje dubrovačku vladu da je njegov gospodar herceg Vlatko pošao na turski teritorij, na čemu mu je vlada uzvratila zahvalnošću za poslane vijesti.¹⁰³

U službi Kosača nalazimo još jednog Grupkovića – Vukosava, koji je na kraju prešao na islam i uzeo ime Mustafa. Bio je to sin Stjepana Grupkovića i nalazio se u službi Ahmet-paše Hercegovića.¹⁰⁴ Stjepan bi, po svemu

⁹⁷ Stojanović, *Povelje i pisma I/2*, str. 181.

⁹⁸ Isto, str. 182.;184.

⁹⁹ Cons. rog. vol. 20., fol. 134., 18. III. 1469. ; fol. 138', 18. IV. 1469.

¹⁰⁰ Cons. rog. vol. 20, fol. 277', 5. VI. 1470.

¹⁰¹ Stojanović, *Povelje i pisma I/2*, str. 190.

¹⁰² V. Atanasovski, *Pad Hercegovine*, Istorijski institut, Narodna knjiga, Beograd, 1979. str. 229., prilog 9.

¹⁰³ Cons. rog. vol. 24, fol. 40', 21. XII. 1481. "respondendi Johanni Radici Geupchovich ambaxiatori chercechi Vlatchi..."

¹⁰⁴ Cons. rog. vol. 27, fol. 298 (bez datuma). Usporedi: Atanasovski, *Pad Hercegovine*, str. 296.

sudeći, mogao biti brat Radića Grupkovića, pa bi Vukosav pripadao drugoj generaciji te fočanske građanske vlastelinčičke obitelji.

Mnogo je veći broj onih fočanskih trgovaca koji održavaju kreditno-trgovinske veze s Dubrovčanima, a čija su zaduženja mnogo manja u usporedbi s već ranije spominjanim. Njihova ukupna suma kapitala i zaduženja ne premašuje 100 dukata.¹⁰⁵ Međutim, ukupne sume njihova kapitala i zaduženja nije moguće otkriti samo kroz dubrovačke poslovne knjige. Poslovali su oni i u samoj Foči međusobno, ali podaci o tim aktivnostima i poslovima nisu se nažalost sačuvali.

Unutar fočanskog trgovačkog sloja moguće je izdvojiti nekoliko kategorija trgovaca, od onih krupnih, preko srednjih, do najnižih koji se kroz kreditno-trgovinske poslove javljaju samo jednom ili dva puta, i to s manjim sumama zaduženja. Njihova poslovna aktivnost, po svemu sudeći, bila je kratkog vijeka, jer su u konkurenciji s onim jačima propadali.

Pokušat ćemo se osvrnuti na one srednje i sitne fočanske trgovce, koji se jednom ili više puta javljaju u ulozi dužnika kod nekog Dubrovčanina. Među srednje fočanske trgovce ubrajaju se članovi obitelji Nartičić koji se u kreditno-trgovinskim poslovima s Dubrovčanima javljaju vrlo rano, još u XIV. stoljeću, točnije od 1366. godine, pa sve do početka trećeg desetljeća XV. stoljeća. Članovi te obitelji nosili su još jedno prezime – Božičković.¹⁰⁶ Najstariji poznati nam član Nartičića je Marko koji posluje sa svoja dva sina: Radoslavom i Obradom. Sva trojica Nartičića bili su u kreditno-trgovinskim poslovima s Dubrovčaninom Lukom Bunićem. Kod njega su 1366. godine podigli zajam u iznosu od 80 dukata.¹⁰⁷ Marko Nartičić se te godine još jednom javlja u ulozi dužnika, ovoga puta kod povjerioca Dubrovčanina Pavla Barabe.¹⁰⁸ Kreditno-trgovinske poslove vrlo uspješno nastavlja Markov sin Obrad Nartičić. Za relativno kratko vrijeme, od svega pet godina, ukupna suma kapitala s kojom je poslovao raste na 1.100 dukata.¹⁰⁹ Njegovi su poslovni partneri istaknuti dubrovački plemići, među kojima je i Stjepan Lukević, koji mu je povjerilac 1396. godine.¹¹⁰ Boraveći u Dubrovniku 1402.

¹⁰⁵ Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 108.

¹⁰⁶ Za Milja se Božičkovića u jednom dokumentu veli: "...*Ego Migl Bosigchovich dictus Nartiza de Coca*". Deb. not. vol. 20, fol. 104, 10. XII. 1441.

¹⁰⁷ Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 177. Autorica je posve sigurno mislila na Marka, oca Obrada i Radoslava, ali je poistovjetila oca i sina. Da se stvarno radi o Marku govori slijedeći podatak: "*Nos quidem Marcus Nartiza Radossavus et Obrad filii dicti Marci de Coca*..." Deb. not. vol. 7, fol. 28, 28. VIII. 1366.

¹⁰⁸ Posudio je u Dubrovniku 70 dukata. Deb. not. vol. 7, fol 41', 15. V. 1366. Usporedi Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 62.

¹⁰⁹ Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 175.;179.

¹¹⁰ Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, str. 62.

godine, samo u jednom danu, tri puta se zadužio kod braće Lukarević: Stjepana i Nikole i kod Matea de Bigio, na iznos od 300 dukata.¹¹¹ Naredne godine podigao je kod istoga povjerioca, Stjepana Lukarevića, još veći zajam od 320 dukata.¹¹² Kod Nikole Lukarevića tijekom 1414. godine zadužio se u jednom danu dva puta na iznos od 324 dukata, 39 groša i 10 folara. Povjericilac mu je tada odredio paritet dukata prema perperima i grošima, tako da je jedan dukat vrijedio 30 groša.¹¹³ Ostaje nepoznanica s čime je Obrad Nartičić podmirivao dugove. Nakon 1404. godine gubi mu se trag. Po svemu sudeći, ubrzo je umro. Nije nam poznato da li je iza sebe ostavio potomstvo.

Dva desetljeća nakon Obrada u izvorima se javlja još jedan član Nartičića – Radić, no taj se navodi kao sin Pribislava Nartičića. Za pretpostaviti je da je on treći sin Marka Nartičića i brat dvojice već spomenutih: Obrada i Radoslava. Radić, početkom veljače 1422. godine, sklapa brak u Dubrovniku s izvjesnom Radoslavom, koja je bila sluškinja Nicolae de Prato. Za nju je morao platiti sumu od 100 perpera.¹¹⁴ Nije nam poznato da li se i on sam bavio kreditno-trgovinskim poslovima, jer se u arhivskim knjigama nije sačuvalo vrelo o njemu.

U dubrovačkom notarijatu sačuvalo se iz četrdesetih godina XV. stoljeća još nekoliko podataka o Nartičićima, ali može se samo nagađati da su u srodstvu sa spomenutima. Riječ je o dvojici članova roda Nartičić: Božičku i Priboju. Zabilježeni su u knjigama zaduženja 1443. godine kod poznate dubrovačke plemićke obitelji Bunić na iznos od 27 dukata.¹¹⁵

Nartičići su nosili još jedno prezime – Božičković, ali može se samo nagađati da je riječ o istoj obitelji. Milj pored poznatijeg prezimena Božičković nosi i ono drugo, Nartičić.¹¹⁶ Prvi spomeni Miljkove kreditno-trgovinske aktivnosti datiraju iz 1433. godine. Aktivan je sve do 1441. godine. Ukupna suma njegovih zaduženja prelazi 500 dukata. Kreditori su mu uglavnom jedni te isti ljudi: Benedikt Gundulić, Orsat Zamanjić i Stjepan Lukarević. Prvo njegovo zaduženje kod dvojice povjericilaca: Benedikta Gundulića i Orsata Zamanjića iznosi 70 dukata. Već slijedeće se osjetno pove-

¹¹¹ Deb. not. vol. 12, fol. 50, 26. XI. 1402. ; Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, str. 62., nap. 117. Autorica navodi godinu 1401., ne znam zbog čega.

¹¹² Radi se o 320 dukata. Deb. not. vol. 117, 23. XII. 1413.

¹¹³ Deb. Not. vol. 12, fol. 203, 16. X. 1404. ; Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, str. 62., nap. 117. U knjizi je naveden posve drugi datum: 14. XII. 1404.

¹¹⁴ Div. not. vol. 13, fol. 236, 8. II. 1422.

¹¹⁵ Div. not. vol. 26, fol. 165 (1443.)

¹¹⁶ Deb. not. vol. 20, fol. 104, 10. XII. 1441. "*Ego Migl Bosigchovich dictus Nartiza de Coza...*"

čava i iznosi 300 dukata i 360 perpera. Kreditor Stjepan Lukarević daje mu znatno manje sume zajma koje nisu prelazile 35 dukata.¹¹⁷

Među srednje fočanske trgovce ubrajaju se i Miomanovići. Kreditno-trgovinske poslove članova te obitelji možemo pratiti kroz dvije generacije. Najugledniji član kuće Miomanovića je Radić o čijem podrijetlu ne znamo gotovo ništa. Uz njega posluje i brat mu Dobrovuk.¹¹⁸ Rodu Miomanovića pripadaju još dvojica članova: Radonja i Božičko. Teško je utvrditi njegovo srodstvo s već ranije spomenutom dvojicom: Radićem i Dobrovukom Miomanović, jer izvori o toj vezi ništa ne govore. Tu je i Juraj Miomanović koji pripada drugoj generaciji toga roda. Na takav zaključak nas upućuju podaci o njegovoj aktivnosti iz 1470. godine.¹¹⁹ Iz roda Miomanovića još jedino znamo za ženu Radića koja je nosila ime Ljubisava. Uzeo ju je nakon 1435. godine, jer je tada spomenuta kao njegova buduća supruga.¹²⁰

Kreditno-trgovinska djelatnost Radića Miomanovića započela je 1435. godine kada se obvezao dati Branislavu Miroslaviću četiri para srebrnih naušnica, jedan ogrtač, dva komada sukna i dva čamca u roku od tri godine.¹²¹ Teško je ustanoviti što od nabrojenog spada u njegove trgovinske artikle, a što je zalog za podignuti zajam. Radić je u dubrovačkim knjigama zaduženja više puta spomenut kao dužnik dubrovačkih povjerilaca, bilo sam ili u društvu sa svojim sumještanima, na različite sume novca. U samom početku kreditno-trgovinske aktivnosti služio se jamcima. Jedan od njih bio mu je i Milj Božičković-Nartičić iz Foče.¹²²

Radić Miomanović posluje sam, ili u društvu, a kreditori su mu istaknutiji dubrovački plemići. Glavni mu je suradnik trgovac iz Foče – Milutin Tvrdisalić, a posluje u društvu s Radoslavom Brajkovićem.¹²³ Ortaci su mu

¹¹⁷ Deb. not. vol. 16, fol. 132, 8. XI. 1433. ; vol. 17, fol. 16', 9. XI. 1434. ; fol. 67', 4. III. 1435. ; fol. 195, XII. 1435. ; vol. 20, fol. 104, 10. XII. 1440. Dio duga iz 1440. podmirio je početkom srpnja naredne (1441.) godine. Deb. not. vol. 20, fol. 104, 8. VII. 1441. U dubrovačkim izvorima Milja Božičkovića nalazimo i u svojstvu jamca. Deb. not. vol. 20, fol. 100', 28. XI. 1440.

¹¹⁸ Deb. not. vol. 22, fol. 72, 12. II. 1445. "*Nos Radiz et Dobrovuch Miomanovich fratres de Coza...*" obvezali su se vratiti dug Klementu Gučetiću u iznosu od 30 dukata do kraja travnja 1446.

¹¹⁹ Deb. not. vol. 39, fol. 25, 27. XI. 1470.

¹²⁰ Div. canc. vol. 49, fol. 35', 8. V. 1435.

¹²¹ Div. canc. vol. 49, fol. 35', 8. V. 1435.

¹²² Uz njegovo jamstvo podigao je 57 perpera kod dubrovačkog suknara Petra Pantela. Deb. not. vol. 20, fol. 100', 28. XI. 1440.

¹²³ Deb. not. vol. 21, fol. 113, 28. IV. 1442. ; fol. 113', 28. IV. 1442. ; fol. 112', 26. IV. 1442.

još dvojica trgovaca: Božidar Parla i Radivoje Vukojević. U društvu s njima podigao je zajam u visini od 35 dukata kod vunara Srijedana Brajanovića.¹²⁴

Trgovinske veze Radića Miomanovića nisu bile usmjerene samo na Dubrovnik. Veze je održavao i s ljudima iz prekomorskih gradova. Jedan je od njegovih trgovinskih partnera i trgovac iz Mantove Galleacio de Brugnolis. Kod njega je u više navrata podizao zajmove, bilo sam ili u društvu, najčešće s Milutinom Tvrdislavićem. U kreditno-trgovinskim poslovima s navedenim Mantovljaninom jamac mu je bio Ivan Miladinović, Dubrovčanin.¹²⁵ Podigao je zajam kod Galleacia de Brugnolisa i 1442. godine, no ovo-ga puta skromnijih razmjera. Ukupna suma njegovih zaduženja u tri navrata iznosi 80.5 dukata i 33 groša.¹²⁶ S Dubrovačkim povjericima također je poslovao skromnijim sumama novca. Kreditori su mu najugledniji dubrovački plemići: Sorkočevići, Đorđići, Gučetići i Bunići.¹²⁷ U poslovanju s Dubrovčanima u više navrata pojavljuje se u društvu s Tvrdislavićem, a koristio ga je i kao jamca.¹²⁸ Tom Milutinu Tvrdislaviću i sam je bio jamac u podizanju zajma kod Galleacia de Brugnolisa iz Mantove.¹²⁹ Udruživao se u poslovima s Dubrovčanima i bratom Dobrovukom. Navedeni su kao dužnici Klementa Gučetića, a kod toga Dubrovčanina podigao je zajam i zajedno s Radoslavom Brajanovićem u nešto većem iznosu.¹³⁰

Mada se ovaj trgovac iz Foče u dubrovačkim knjigama zaduženja pojavljuje učestalije, analizom priznanica o dugovanjima dolazimo do spoznaje da je suma njegova kapitala kojim je poslovao jedva prelazila iznos od 400 dukata, bilo da je riječ o njegovim samostalnim poslovima ili suradničtvu sa sugrađanima.¹³¹ S obzirom da je održavao trgovinske veze, najviše sa suknarima, može se zaključiti da je bio kupac dubrovačkog sukna kojega je

¹²⁴ Deb. not. vol. 20, fol. 154, 11. I. 1435.

¹²⁵ Deb. not. vol. 21, fol. 47', 29. XI. 1441.

¹²⁶ Deb. not. vol. 21, fol. 47' ; fol. 82' ; fol. 112' (29. XI. 1441. ; 20. II. 1442. ; 28. IV. 1442.)

¹²⁷ Deb. not. vol. 21, fol. 112 ; fol. 113. ; fol. 113' ; vol. 22, fol. 72 ; fol. 181.

¹²⁸ Deb. not. vol. 21, fol. 113', 28. IV. 1442. ; fol. 113, 28. IV. 1442. Div. not. vol. 21, fol. 74, 31. V. 1446. ; fol. 164, 9. XII. 1446.

¹²⁹ Deb. not. vol. 21, fol. 82', 20. II. 1442.

¹³⁰ Deb. not. vol. 22, fol. 72, 12. II. 1445. Sa svojim suradnikom Radoslavom podigao je kod Dubrovčanina Sigismunda Đorđića 78 dukata i 6 groša zajma. Deb. not. vol. 21, fol. 112', 28. IV. 1442.

¹³¹ Ukupna suma njegovih zaduženja prema dubrovačkim notarskim knjigama iznosi 390 dukata, 57 perpera i 33 groša. Tu sumu je zadužio 1440.-1448. godine. Deb. not. vol. 20, fol. 100' ; vol. 21, fol. 47' ; fol. 82' ; fol. 112' ; fol. 113. ; vol. 22, fol. 72 ; fol. 189' ; vol. 23, fol. 24; fol. 154 ; vol. 24, fol. 96' ; Div. not. vol. 31, fol. 74 ; fol. 164 ; Div. canc. vol. 49, fol. 35. D. Kovačević u knjizi: *Gradska naselja...*, navodi da je ukupna suma zaduženja iznosila 801 dukat.

vozio u Foču i tamo liferovao. U Dubrovniku je, čini se, uživao veliki ugled i povjerenje kod tamošnjih povjerilaca, istaknutih dubrovačkih nobila. Bio je, kako se čini, uredan platiša dugova, ne samo prema Dubrovčanima već i prema povjericima iz prekomorskih gradova.

S još dvojicom trgovaca ovoga prezimena susrećemo se u dubrovačkim notarskim knjigama, ali nismo sigurni jesu li u srodstvu s Radićem i Dobrovukom Miomanovićem. Riječ je o Božičku Miomanoviću, dubrovačkom trgovcu suknom, i Radonji Miomanoviću, koji podiže zajmove kod Tome Bunića.¹³²

Još jedan fočanski trgovac prelazi granice Foče i Dubrovnika i posluje s ljudima iz prekomorskih gradova. Riječ je o Milutinu Tvrdisaliću. Nalazimo ga u kreditno-trgovinskim poslovima s ljudima iz Mantove, Venecije i naravno Dubrovnika. Kupuje tkanine od trgovaca iz navedenih gradova, koje je po svemu sudeći prodavao u Foči i drugim bosanskim trgovačkim centrima. Čini se da je njegova poslovna aktivnost bila nešto kraća, svega sedam ili osam godina (1441.-1448.). Njegova zaduženja ne premašuju svotu od 350 dukata, iako se često pojavljuje u gradu pod Srđem kao dužnik.

Milut Tvrdisalić trguje sam ili u zajednici sa svojim sugrađanima iz Foče, prije svih s Radićem Miomanovićem. Njemu su povjerioci istaknuti dubrovački plemići i trgovci: Orsat Sorkočević i Sigismund Đorđić.¹³³ Ipak, njegovi mnogo vrjedniji trgovinski poslovi vezani su za suknara iz Venecije-Leona Molaia. Kod njega je u dva navrata podigao zajam u nešto manjim iznosima.¹³⁴ Nešto više sume novca duguje Miletu Radišiću.¹³⁵ Bilo sam, ili u društvu s drugim sumještanima podiže skromne zajmove koji ne premašuju sumu od 30 dukata.¹³⁶ Jedan od njegovih kreditora bio je Agnelli Cechapessa.¹³⁷ Kao ugledni trgovac i platiša poslužio je nekim trgovcima iz Foče kao jamac u zaduživanjima kod Dubrovčana. Spominju se: Milobrat Gojčić, Radić Miomanović i Radak Radašinović, ortaci kojima je on bio jamac.¹³⁸

¹³² Deb. not. vol. 23, fol. 146', 30. XII. 1448. ; fol. 163', 26. I. 1448. ; vol. 24, fol. 32, VII. 1448.

¹³³ Deb. not. vol. 21, fol. 112', 28. IV. 1442. ; fol. 113, 28. IV. 1442. ; fol. 113', 28. IV. 1442.

¹³⁴ Živković, *Ekonomsko-socijalne promjene*, str. 133.

¹³⁵ Deb. not. vol. 20, fol. 180', 5. VII. 1441. ; vol. 21, fol. 29, 12. X. 1441. ; vol. 24, fol. 36', 12. VII. 1448.

¹³⁶ Deb. not. vol. 21, fol. 82', 20. II. 1442. ; fol. 112', 28. IV. 1442. ; vol. 23, fol. 97', 15. IX. 1447. ; Div. not. vol. 31, fol. 164, 9. XII. 1446.

¹³⁷ U dva je navrata podigao zajam u iznosu od 56 dukata. Deb. not. vol. 20, fol. 179', 5. VII. 1441. ; Div. not. vol. 31, fol. 74, 31. V. 1446.

¹³⁸ Deb. not. vol. 20, fol. 182, 10. V. 1441. ; Div. not. vol. 31, fol. 74, Deb. not. vol. 20, fol. 162, 10. V. 1441.

Još jedan Tvrdisalić podrijetlom je iz Foče. Riječ je o Radihni, domaćem trgovcu koji posluje s Dubrovčanima tijekom XV. stoljeća. Bio je suradnik i Doberka Milovčića.¹³⁹ Radihna je Tvrdisalić po svoj prilici bio član fočanske trgovačke obitelji i mogao bi biti brat mnogo poznatijeg Miluta s obzirom na vremensku koincidenciju njihova djelovanja u Foči i Dubrovniku.

U srednje snažne fočanske trgovce može se ubrojati i Radoje Dubijević za kojega povijesni izvori spominju da je iz Tjentišta.¹⁴⁰ Sveukupna njegova zaduženja iznose preko 1 000 dukata. Iz priznanica o zaduženjima uočljivo je da podiže veće sume novca kod povjerilaca. Njegova kreditno-trgovinska aktivnost iz izvora može se pratiti gotovo čitavo desetljeće i pol, traje od 1420. godine do sredine četvrtog desetljeća XV. stoljeća. Zajmove i robu je dobivao uglavnom sam, bez jamaca, što upućuje na zaključak da se radi o povjerljivom i pouzdanom trgovcu iz Foče koji u gradu pod Srđem uživa zavidan ugled i povjerenje vrsnog trgovca i sigurnog platiše.

Povjerioci Radoja Dubijevića su ugledni dubrovački nobili: Sorkočevići, Gradići i Nalješkovići. Prva njegova zaduženja zabilježena su u Dubrovniku 1420. godine. Tako se samo u jednom danu te godine zadužio tri puta kod trojice različitih povjerilaca: Mihovila Sorkočevića, Junija Gradića i Nikole Držića. Radi se o pozamašnoj sumi od 432 perpera i još nešto groša.¹⁴¹ Tijekom 1420. godine, još jednom se javlja kao dužnik Sorkočevića i Gradića.¹⁴² Nije nam poznato čime je Radoje Dubijević podmirivao dugove i kojim je to artiklima trgovao.

Nakon ovih, rekli bismo, pozamašnijih poslova sklopljenih tijekom 1420. godine, nekoliko narednih godina osjeća se mirovanje u njegovoj poslovnoj aktivnosti s Dubrovčanima. Možda je trgovačke poslove obavljao u samoj Bosni, no o tome nemamo podataka. Dubrovački izvori za razdoblje 1420.-1427. godine o njemu potpuno šute, mada bi se iz jednog podatka dalo zaključiti da je s Junijem Gradićem održavao poslovne veze. Kod njega i Pavla Sorkočevića 1427. godine podigao je zajam u iznosu od 18 dukata, 371 perpera i 6 groša.¹⁴³ Pod sam konac trećeg desetljeća posluje on u gradu pod

¹³⁹ Deb. not. vol. 20, fol. 157, 29. Iv. 1441.

¹⁴⁰ D. Kovačević u svojoj knjizi: *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni* veli da je iz Tjentišta, a u drugoj svojoj knjizi: *Gradska naselja...ističe* da je iz Foče, D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 175.

¹⁴¹ Deb. not. vol. 13, fol. 192, 11. V. 1420. Obveze iz zaduženja podmirio je 28. rujna 1420. godine i to Mihovilu Sorkočeviću, Dubrovčaninu, a ostalim povjeriocima prema uzetom obećanju. Deb. not. vol. 13, fol. 192.

¹⁴² Ukupno zaduženje iznosi 350 perpera. Deb. not. vol. 13, fol. 247, 28. XI. 1420.

¹⁴³ Deb. not. vol. 14, fol. 124, 20. VI. 1427. ; fol. 124', 21. VI. 1427. ; D. Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, str. 126., nap. 102.

Srđem. Taj puta podiže veće sume novca na zajam. Tijekom 1428. i 1429. godine u dva ga navrata kreditira spomenuti Junije Gradić s 264.5 dukata.¹⁴⁴ Tih godina on proširuje krug poslovnih partnera u Dubrovniku. Ostvario je kreditno-trgovinski posao s Dubrovčaninom Stjepanom Aleksićem-Kapselom.¹⁴⁵ Posljednji je put u Dubrovniku Radoje Dubijević spomenut 1435. godine u svezi duga kojega je imao prema Nikoli Najleškoviću.¹⁴⁶

Iz roda Dubijevića poslovnu aktivnost ostvario je i Stjepan. Istina, ta njegova poslovnost trajala je vrlo kratko, svega jednu godinu, preciznije rečeno, on se u Dubrovniku javlja samo dva puta u svojstvu dužnika, jednom sam i drugi puta u društvu s Ratkom Gostišićem.¹⁴⁷ Što se s njim poslije zbililo nije moguće sa sigurnošću utvrditi.

Dio fočanskih trgovaca, koji posluje s Dubrovčanima, bio je prisiljen promijeniti mjesto boravka. To je slučaj i s Tvrdišom Miroškovićem koji je neko vrijeme bio stanovnik Foče, a potom Goražda.¹⁴⁸ Osnovni razlog tog pojavi leži u pronalaženju boljih uvjeta poslovanja. Učestala mijenjanja boravka u tijesnoj su vezi s ulaskom u poslovna društva i međusobnim povezivanjem kako domaćih tako i mješovitih trgovačkih društava. Promjenom mjesta boravka oni su lakše ulazili u zajedničke poslove. Tvrdiša Mirošković je jamac domaćim trgovcima, ali posluje i sa stranim trgovcima. Jamac je Novakoviću iz Goražda i Radijenkju Crijepoviću iz Lukavice.¹⁴⁹

Osnovni artikl s kojim je Tvrdiša Mirošković trgovao bila je tkanina. Može se to zaključiti na osnovu priznanica o zaduženjima koje su vezane najviše za dubrovačkog suknara Petra Pantelu i Petra Bratosalića.¹⁵⁰ Poslovna aktivnost Tvrdiše Miroškovića može se pratiti 1426.-1445. godine. Tijekom nešto manje od dva desetljeća poslovne aktivnosti stvorio je kapital u vrijednosti 1 000 dukata. Najviše je trgovao sa Sorkočevićima, Marinom Ptičićem, Radakom Ostojićem, Kotoraninom Ivanom Lampreom i u nešto manjoj mjeri s Petrom Bratosalićem, Petrom Pantelom i Antonijom Butkovićem. U poslovnim vezama s navedenim Dubrovčanima sudjeluje bilo sam

¹⁴⁴ Deb. not. vol. 14, fol. 198', 28. VI.1428. ; fol. 395, 29. III. 1430.

¹⁴⁵ U jednom je danu kod njega i Junija Gradića podigao dva zajma u visini od 125 dukata. Deb. not. vol. 15, fol. 34', 24. II. 1431.

¹⁴⁶ Deb. not. vol. 17, fol. 65', 3. III. 1435.

¹⁴⁷ U jednom je povjerilac bio Stjepan Aleksić Kapsela na 188 perpera, a drugi puta Petar Pantela, dubrovački suknar na 200 perpera. Deb. not. vol. 20, fol. 152, IV. 1441. ; fol. 128, 9. II. 1441.

¹⁴⁸ Deb. not. vol. 21, fol. 186', 23. XI. 1442. ; Test. not. vol. 13, fol. 219', 8. V. 1445. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 188.

¹⁴⁹ Deb. not. vol. 15, fol. 40, 16. III. 1431.

¹⁵⁰ Deb. not. vol. 14, fol. 93', 10. II. 1427. ; fol. 405, 9. VI. 1430. ; vol. 15, fol. 40, 16. III. 1431.

ili u društvu s poslovnim suradnicima. Tvrdiša je Mirošković bio veliki izvoznik voska u grad pod Srđem.¹⁵¹ Veći dio duga vraćao je ovom sirovinom koju je iz Foče liferovao u Dubrovnik kreditorima.

Prvi ga puta u svojstvu dužnika nalazimo 1426. godine, a kreditor mu je bio Radak Ostojić.¹⁵² Godinu dana kasnije održava veze s dubrovačkim suknarom Petrom Pantelom.¹⁵³ Najveći njegov kreditno-trgovinski partner je Dubrovčanin Damjan Sorkočević. Tijekom 1430. godine kod ovoga dubrovačkoga povjerioca zadužuje se na nešto veće svote. Samo u nekoliko mjeseci te godine podigao je tri zajma, koja, čini se, nije uredno izmirio. Povjericilac mu dvije godine kasnije plijeni dva tovara voska, koja je iz Foče dopremio u grad pod Srđem, a koja su poslužila kao podmirenje potraživanja iz ranijeg zaduženja.¹⁵⁴ Tvrdiša je Mirošković tijekom 1430. godine poslovao u društvu sa svojim sugrađanima: Vukotom Novakovićem i Radijenkom Crijevićem iz Lukavice.¹⁵⁵ Poslije 1431. godine neko vrijeme više se ne javlja u gradu pod Srđem. Tek 1438. godine nalazimo ga ponovno u Dubrovniku gdje sklapa trgovinske poslove s ljudima iz Kotora (Ivanom Lampreom, Ivanom de Marchom, te Dubrovčaninom Nikolom Brajkovićem). Njegov jamac, Kotoranin Ivan Lampre, morao je izmiriti sav njegov dug prema Ivanu de Marchu, a onda ga je postupno u ratama naplaćivao od dužnika Tvrdiše Miroškovića. U svojstvu dužnika Ivana Lamprea spominje se i 1445. godine, a to je ujedno i njegovo posljednje javljanje u dubrovačkim vrelima, kada je riječ o trgovinskim i kreditnim poslovima.¹⁵⁶

Ako se u cijelosti proanalizira kreditno-trgovinska aktivnost Tvrdiše Miroškovića iz Foče može se zaključiti da je riječ o uglednijem i bogatijem domaćem trgovcu koji posluje s kapitalom većim od 1 000 dukata.

U istu kategoriju fočanskih trgovaca ubrajaju se i članovi roda Silkovića. Radi se prije svega o Radoslavu i Dragobratu Silković. Radoslav trguje skupocjenim tkaninama koje je nabavljao u gradu pod Srđem i preprodavao u Foči i na drugim bosanskim trgovima. On se u kreditno-trgovinskim poslovima javlja nešto ranije u odnosu na brata Dragobrata. Obavljao je i poklisarske poslove za vojvodu Stjepana Vukčića u gradu pod Srđem. Tamo je

¹⁵¹ Div. canc. vol. 48, fol 17', 14. XII. 1433. ; Usporedi: Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, str. 60.

¹⁵² Deb. not. vol. 14, fol. 14, 15. IV. 1426.

¹⁵³ Deb. not. vol. 14., fol. 93', 10. II. 1427.

¹⁵⁴ Deb. not. vol. 14, fol. 375', 28. I. 1430. ; fol. 391, 15. III. 1430. ; fol. 405., 9. VI. 1430. ; Div. canc. vol. 48, fol. 17', 14. XII. 1433. U ožujku 1431. godine upisan je u knjigama zaduženja kao obveznik Damjana na 393 perpera i 4 groša. Div. not. vol. 18, fol. 31', 16. III. 1431.

¹⁵⁵ Deb. not. vol. 14, fol. 405', 10. VI. 1430. ; vol. 15, fol. 40, 16. III. 1431.

¹⁵⁶ Deb. not. vol. 18, fol. 86', 17. IX. 1438. ; Test. not. vol. 13, fol. 219', 18. V. 1445.

u vojvodino ime trebao podići novac koncem prosinca 1436. godine, ali je zbog toga imao i određenih neprilika.¹⁵⁷ Obavljanje poslaničkih misija iskoristio je i za neke svoje privatne kreditno-trgovinske poslove. Podizao je robu i novac na zajam kod dubrovačkih kreditora i trgovaca. U početku su to zaduženja manjih iznosa, a kasnije dosežu i troznamenkaste iznose od 120 dukata.¹⁵⁸ U kreditno-trgovinske poslove s Dubrovčanima uključivao je i svoga sina Ruska s kojim je poslovao u zajednici (društvu).¹⁵⁹

Njegov brat Dragobrat poslovao je s Dubrovčanima. U ulozi se dužnika javlja nešto rjeđe u odnosu na brata Radoslava. Prvi se puta javlja 1432. godine kao dužnik Tripe Andrejića i Radaka Ostojića-Zubca na skromnih 15 dukata, 21 perpera i 8 groša. Nakon izvjesne stanke, tek 1450. godine, ponovno se javlja u svojstvu dužnika Dubrovčanina Alojzija Gučetića na iznos od 74 dukata.¹⁶⁰ Tom prilikom zabilježen je s još jednim prezimenom, Radišić.¹⁶¹

Nešto zapaženiju ulogu u kreditno-trgovinskim poslovima s Dubrovčanima imali su članovi još jedne fočanske obitelji – Novaković. U toj obitelji isticala su se tri člana: Radonja, Vukota i Vukosav. Nije nam poznato da li se radi o bližim srodnicima. Jedan od njih, Radonja, nosio je i drugo prezime: Rogačić. Prvi puta u vrelima kao dužnik spominje se 1430. godine kod Dubrovčanina Damjana Sorkočevića.¹⁶² Tijekom te godine podigao je još jedan zajam kod istog povjerioca, ovoga puta nešto veću sumu od 49 dukata.¹⁶³ Te je godine postao dužnik braće Gradića: Junija i Blaža iz Dubrovnika, na sumu od 141 perpera, 10 groša i 15 malih (folara).¹⁶⁴ Radonja je stupio u koleganciju (društvo) s Dubrovčaninom Matkom Ilićem i Pribislavom Radosalićem. Njihovo zajedničko poslovanje potrajalo je samo dva mjeseca, koli-

¹⁵⁷ Cons. rog. vol. 6, fol. 119.

¹⁵⁸ Deb. not. vol. 18, fol. 36', 20. III. 1438.

¹⁵⁹ Dubrovčanin Nikola Nalješćević je povjerilac "*Radossaus Silcovich et Ruschus eius filii...*" na sumu od 160 dukata. Deb. not. vol. 23, fol. 163', 24. I. 1448.

¹⁶⁰ Najprije se javlja 1432. godine, a onda i naredne (1433.) kao dužnik Tripe Andrejića i Radaka Ostojića-Zubca na sumu od 15 dukata, 21 perper i 8 groša, da bi se onda kao dužnik pojavio tek 1450. godine, kada je kod Dubrovčanina Alojzija Gučetića podigao zajam u iznosu od 74 dukata. Deb. not. vol. 15, fol. 289, 5. VI. 1432. ; vol. 25, fol. 112, 6. II. 1450. Nosio je on još jedno prezime - Radišić. Deb. not. vol. 16, fol. 74, 24. VII. 1433.

¹⁶¹ Deb. not. vol. 16, fol. 74, 24. VII. 1433.

¹⁶² Podigao je 21 dukat uz rok vraćanja od tri mjeseca. Deb. not. vol. 14, fol. 391, 16. III. 1430.

¹⁶³ Tijekom iste godine podigao je još jedan zajam kod istog povjerioca, ovoga puta u visini od 40 dukata. Deb. not. vol. 14, fol. 403, 29. V. 1430.

¹⁶⁴ Te godine (1430.) zabilježen je i kao dužnik braće Gradić: Junija i Blaža na sumu od 141 perper, 10 groša i 15 malih (folara). Div. not. vol. 18, fol. 31, 20. III. 1430.

ko je trajala kolegancija. Po prestanku rada kolegancije ostalo je iza njih spornih 200 dukata. Kao članovi društva Radonja Novaković i Pribislav dobili su zaduženje da s novcima pođu u Srbiju i tamo kupe robu, ne zna se što.¹⁶⁵ Braća Novakovići, Radonja i Pribislav, podižu skromni zajam od 20 perpera kod Jurja Stipkovića.¹⁶⁶ Radonjini su poslovni partneri i Nikola, sin Ruska Kristiforovića, poznatog dubrovačkog kancelara za slavenski jezik i Cvjetko Petković.¹⁶⁷

Druga dvojica Novakovića iz Foče: Vukota i Vukosav, također su nosili drugo prezime – Pupelja. Vukosav se Novaković u kreditno-trgovinskim poslovima s Dubrovčanima javlja 1426. godine kada je kod "*Johannis Marco de Ragusius mercator*" podigao zajam u iznosu od 109 perpera, 9 groša i 22 dukata uz rok vraćanja od mjesec dana.¹⁶⁸ Naredne godine u ulozi zajmotražioca pojavio se tri puta: dva puta kod dubrovačkog suknara Petra Pantele i jednom kod Ivana de Marcha. U sva tri slučaja jamac mu je bio njegov brat Vukota Novaković.¹⁶⁹ U ulozi dužnika te 1427. godine pojavio se i Vukota Novaković. Podigao je kod Dubrovčanina Ivana de Marcha 123 perpera.¹⁷⁰ Poslovao je i u društvu s Brajanom Vukosalićem.¹⁷¹ Još jednom se 1435. godine javlja u ulozi dužnika, ovoga puta kod Stjepana Sorkočevića, uglednog dubrovačkog plemića i trgovca.¹⁷² Čini se da je to bilo njegovo posljednje zaduženje, jer mu se poslije 1435. godine gubi svaki trag u vrelima.

Jednoga od Novakovića nalazimo i u Goraždu, izvjesnog Vukosava¹⁷³, za kojega nismo sigurni pripada li istoimenom rodu iz Foče. U društvu s Dobrašinom, zabilježen je dužnik braće Sorkočević u gradu pod Srđem.¹⁷⁴ Rod Novakovića bio je razgranat gotovo po čitavoj Bosni. Njihove kreditne i trgovinske akcije primjetne su u gotovo svim istaknutijim istočnobosanskim trgovačkim i gradskim središtima.

¹⁶⁵ Deb. not. vol. 22, fol. 118, 17. VI. 1445.

¹⁶⁶ Deb. not. vol. 24., fol. 145. III. 1449.

¹⁶⁷ Deb. not. vol. 19, fol. 63, 24. VIII. 1439., vol. 22, fol. 160, 16. IX. 1445.

¹⁶⁸ Zadužio se kod njega na sumu od 109 perpera, 9 groša i 22 dukata uz rok vraćanja od mjesec dana. Deb. not. vol. 14, fol. 16, 25. IV. 1426.

¹⁶⁹ Vukosav se ukupno zadužio na 117 dukata, 91 perper i 4 groša. Deb. not. vol. 14, fol. 93', 10. II. 1427. ; fol. 95', 11. II. 1427. ; fol. 160, 12. XII. 1427.

¹⁷⁰ Podigao je zajam kod Ivana de Marcho u visini od 123 perpera, Deb. not. vol. 14, fol. 95, 11. II. 1427.

¹⁷¹ Deb. not. vol. 14, fol. 417, 4. VIII. 1430.

¹⁷² Deb. not. vol. 17, fol. 148', 24. VIII. 1435.

¹⁷³ Godine 1443. zabilježen je kao dužnik jedne dubrovačke kolegancije. Div. not. vol. 25, fol. 165, 11. III. 1433.

¹⁷⁴ Div. Not. vol. 26, fol. 165', 11. III. 1433. Radoje se spominje u Goraždu i nešto ranije 1431. godine. Deb. not. vol. 15, fol. 40 ; vol. 16, fol. 193, IV. 1434.

Nešto slično moglo bi se reći i za članove roda Ljubinovića iz Foče. Iz te obitelji na planu kreditno-trgovinskih poslova najviše tragova u dubrovačkim notarskim knjigama napravio je Radonja Ljubinović. Bilo sam ili u društvu s ortacima javlja se više puta tijekom dvadesetih i tridesetih godina XV. stoljeća. Samo u toku jednog dana 1426. godine zadužio se kod trojice dubrovačkih povjerilaca: Laurencija Gučetića, Radaka Ostojića i Ivana de Marcha. Bila je to, istini za volju, skromnija suma zaduženja od svega četrdesetak dukata.¹⁷⁵ Bio je i u poslovnim odnosima s dubrovačkim suknarom Petrom Pantelom koji ga je također kreditirao u njegovim poslovima. Njegovi su kreditori i Rusko i Nikola Seraca, Antonije Butković, Stjepan Sorkočević i Stjepan Capsela. Dakle, riječ je o uglednim dubrovačkim plemićima i trgovcima, njegovim poslovnim partnerima. Poslovao je najčešće sam, bez suradnika, a ukoliko se zaduživao u društvu onda je to uglavnom s Radosavom Pribikijevićem s kojim se zadužuje kod Dubrovčanina Nikole de Seracha.¹⁷⁶ Mada se učestalo javlja u svojstvu dužnika tijekom jednog desetljeća, ukupna njegova dugovanja ne premašuju 250 dukata, što ide u prilog tezi da se radi o trgovcu skromnijih razmjera.

Ovakvih primjera srednjih i sitnih fočanskih trgovaca bilo je dosta. Spomenut ćemo još samo neke: Radosaljiće, Veseokoviće (Veselkoviće), Mirkoviće, Gojčiče, Radašinoviće, Radonjiće, Stojanoviće, Dobrašinoviće, Tulariće, Radivčiče, Divčiče, Radeniće i brojni drugi. Neki se od njih samo jednom ili dva puta spominju u dubrovačkim vrelima kao dužnici dubrovačkih povjerilaca. O njima se nešto više može naći u studiji: P. Živkovića, *Ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u XIV. i XV. stoljeću (Utjecaj primorskih gradova na ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u 14. i 15. stoljeću – Pojava građanske klase i novog plemstva)*.¹⁷⁷

Na koncu, u zaključku, želimo istaći da je Foča, iako nije bila rudarsko središte, imala veći broj trgovaca različitih profila, koji su se uzdigli ponajprije zahvaljujući Dubrovniku i njegovim kreditno-trgovinskim vezama s Bosnom, pa tako i Fočom. Moramo istaći da je Foča ležala na veoma važnoj prometnici koja je vodila iz grada pod Srđem u unutrašnjost i da se u njoj razdvajaju putovi za Bosnu i Srbiju dolinom Drine, ili u srednju Bosnu, gdje su bili bogati rudnici i važni trgovi. Foča nije imala tako krupne trgovce kakve su imali: Olovo, Prača, Kreševo, Fojnica, Visoko i drugi rudnici i trgovi srednje i istočne Bosne, ali je njihov broj bio znatan. Na poseban je način važna uloga ljudi koji su u kreditno-trgovinskim poslovima ujedno obavljali važne diplomatske poslove za Kosače, čiji su bili podanici. Njihova

¹⁷⁵ Deb. not. vol. 14, fol. 16, 25. IV. 1436.

¹⁷⁶ Deb. not. vol. 15, fol. 331', 17. II. 1433. Godinu dana kasnije bio je u poslovnim vezama s Dubrovčaninom Nicolom de Seracha. Deb. not. vol. 16, fol. 162, 8. II. 1434.

¹⁷⁷ Živković, *Ekonomsko-socijalne promjene*, str. 139.-143.

mogućnost kreditno-trgovinskih poslova bila je kudikamo veća u odnosu na srednje i sitne trgovce kojima je to bilo jedino zanimanje. Neki od fočanskih trgovaca, zahvaljujući posredničkim ulogama za Dubrovnik i kuću Kosača, posebno u vrijeme pregovora oko prodaje Konavala i za vrijeme Konavoskog rata, stekli su veliki ugled i zasluge kod Dubrovčana, pa ih je dubrovačka vlada birala za svoje građane, pa čak im dodjeljivala i komad zemlje u kupljenim Konavlima. Nisu rijetki ni primjeri domaćih ljudi iz Foče koji su se kitili važnim titulama kao što su: počteni vitez, vlastelin, knez, protovestijar i slično. Jedan njihov dio bio je pismen što im je olakšavalo poslovne kontakte s Dubrovčanima. Bilo ih je i carinika koji su se i na taj način mogli bolje i više uključivati u kreditno-trgovinske poslove s Dubrovčanima, pa i šire s trgovcima prekomorskih talijanskih gradova. Preko njih su u Foču prodirali sve više primorski, pa rekli bismo, i zapadnoeuropski utjecaji, bilo da je riječ o odijevanju, stanovanju, svakodnevnom životu ili poslovanju.

CREDIT-TRADE CONNECTIONS BETWEEN DUBROVNIK AND FOCA IN THE MIDDLE AGES

Summary

The paper deals with the depiction of Foca as a trade and caravan center in the Middle Ages, particularly through the rich, recorded in the sources of Dubrovnik's notary, and beyond. The crucial importance of Foca's development was the fact that the place was situated on a very important road which led from Dubrovnik inside the country, on the spot where the roadways were separating for Bosnia and Serbia through Drina valley, or to central Bosnia, where were rich mines and important squares.

Foca, although it wasn't a mining center, had a great number of traders of different profiles, which were primarily upon thanks to Dubrovnik and its credit-trade connections with Bosnia and Foca. In archival sources were mentioned about 80 different persons involved in transactions. Some of the most commercial families are: Crijepovic, Dubijevic, Narticic, Tvrdisalic, Miomanovic, Brajkovic, Novakovic, Radmilovic, Miroskovic, Veselkovic, Gojcic and many others.

In a special way is important a role of the people who took the place in a trade business, but also, in the same time, were performing an important diplomatic jobs for family Kosaca. Some of Foca's traders, thanks to mediatory roles for Dubrovnik and house of Kosaca, especially during the negotiations over the sale of Konavle and during the Konavle's war, gained a great reputation and merits in Dubrovnik. Also, sometimes, they were elected for Dubrovnik citizens, and even a piece of land in purchased Konavle sometimes was allocated for them. It's not a rare case that some of local people from Foca were decorated with relevant degrees, such as: knight, squire, duke, protovestijar and similar. One part of them was literate and that fact made easier business contacts with Dubrovnik to them. Some of them were a tax collectors who could on that way become even better involved in the credit-trading business with Dubrovnik, and further with dealers overseas Italian cities. Through them in Foca penetrate more coastal, western European influences, whether it comes to clothing, housing, daily life or business.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe
br. 4, Osijek, 2009.

Nakladnik:

Odsjek za povijest – Filozofski fakultet Osijek
Udruga povjesničara Slavonije i Baranje

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku
Doc. dr. sc. Boško Marijan, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru
Prof. dr. fra. Marko Karamatić, Franjevačka teologija Sarajevo
Prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli
Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar Pécs
Prof. dr. sc. Marta Dobrotková, Filozofická fakulta v Trnave

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Dr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Valentina Zovko, prof.

Računalna obrada i prijelom:

Ivan Nećak

Prijevod sažetaka na engleski:

Valentina Zovko, prof.

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka